

Bosna i Hercegovina

Federacija Bosne i Hercegovine

Unsko-sanski kanton

Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta

STRATEGIJA

za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u obrazovanje sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Unsko-sanskom kantonu

Strategija je razvijena u partnerstvu međunarodne organizacije Save the Children International i Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona.

SADRŽAJ

POPIS SKRAĆENICA	3
1 PREDGOVOR	4
2 METODOLOGIJA	5
2.1 ANALIZA DOKUMENTACIJE	5
2.2 MAPIRANJE KLJUČNIH USTANOVA/ INSTITUCIJA/ NEVLADINIH ORGANIZACIJA	7
2.3 FOKUS-GRUPNI INTERVJU	9
2.4 POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU	10
2.5 ANALIZA LOKALNIH PRORAČUNA	11
2.6 RADNI SASTANCI SA KLJUČNIM STRUČNJACIMA	12
2.7 TEMATSKI OKRUGLI STOLOVI	12
3 UVOD	13
3.1 KONCEPT INKLUZIJE	15
3.1.1 PRISTUP DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU UTEMELJEN NA MEDICINSKOM MODELU	16
3.1.2 PRISTUP DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU UTEMELJEN NA SOCIJALNOM MODELU	17
3.1.3 INKLUZIJA UTEMELJENA NA MODELU LJUDSKIH PRAVA	18
4 ZAKONSKI OKVIR NA KOJEM SE TEMELJI STRATEGIJA	20
4.1. Ustav	20
4.2. Zakon o zabrani diskriminacije BiH	20
4.3. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini i Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Unsko-sanskog kantona	21
4.4. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini i Zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju Unsko-sanskog kantona	21
4.5. Zakon o srednjem obrazovanju Unsko-sanskog kantona	22
4.6. Međunarodne konvencije	22
4.7. Ugovor o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	22
4.8. Konvencija o pravima djeteta	23
4.9. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda i Opcionalni protokol	23

4.10. Akcijski plan Vijeća Europe za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006.-2015.	25
5 MJERE I PODRUČJA DJELOVANJA	27
5.1 RAZVOJ CJELOVITOG SISTEMA PODRŠKE DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U ODGOJU I OBRAZOVANJU	27
5.2 PODIZANJE KVALITETE RADA ODGOJNO-OBRAZOVNOG OSOBLJA I JAČANJE STRUČNIH KAPACITETA ODGOJNO-OBRAZOVNIH USTANOVA	41
5.3 RAZVOJ PODRŠKE PORODICAMA DJECE/UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU	48
5.4 UNAPREĐENJE ULOGE NEVLADINIH UDRUŽENJA U PROCESU RAZVOJA INKLUZIJE	51
5.5 KORIŠTENJE PROJEKTNIH FINACIJSKIH SREDSTAVA ZA RAZVOJ INKLUZIJE	55
6 PREDUVJETI ZA USPJEŠNO PROVOĐENJE STRATEGIJE ZA UKLJUČIVANJE DJECE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U OBRAZOVANJE SA SEDMOGODIŠNJIM PLANOM IMPLEMENTACIJE U UNSKO-SANSKOM KANTONU	57
DODATAK 1 – POPIS TESTOVA ZA PROCJENU FUNKCIONIRANJA DJECE	58
DODATAK 2 – POPIS OBUKA ZA ČLANOVE KOMISIJE ZA DIJAGNOSTIKU	60
DODATAK 3 – VAŽNOST RANE INTERVENCIJE U DJETINJSTVU	61
DODATAK 4 – PRIMJER UGRADNJE VRŠNJAČKE POTPORE U KURIKULUM	63
DODATAK 5 – SASTAVNICE PROGRAMA METAKOGNITIVNIH, EMOCIONALNIH I SOCIJALNIH VJEŠTINA	65
DODATAK 6 – PROGRAM SENZIBILIZACIJE ZA PRIHVAĆANJE DJECE I UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU	67
DODATAK 7 – KOMPETENCIJSKI OKVIR ZA ZAPOSLENIKE U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA	68
DODATAK 8 - OPIS RADNOG MJESTA ASISTENTA U VRTIĆU/NASTAVI, OBUKA ASISTENATA I POTREBNE KOMPETENCIJE	69
DODATAK 9 - OPIS POSLOVA, OBUKE I KOMPETENCIJA ČLANOVA MOBILNOG STRUČNOG TIMA	72
DODATAK 10 – SADRŽAJ OBRAZOVNIH PROGRAMA ZA ČLANOVE PORODICE DJECE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU I STRUČNO OSOBLJE U VRTIĆIMA I ŠKOLAMA	76

POPIS SKRAĆENICA

- ABA – Applied Behaviour Analysis,
- ADHD – poremećaj pažnje/hiperaktivni poremećaj (Attention Deficit/Hyperactivity Disorder),
- BiH – Bosna i Hercegovina,
- CPRD – Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda (Convention on the Rights of Persons With Disabilities),
- FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine,
- IOOP – individualizirani odgojno-obrazovni program,
- MST – mobilni stručni tim,
- PECS – Pictures Exchange Communication System,
- POOP – prilagođeni odgojno-obrazovni program,
- PP – posebni program,
- TEACCH – Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children,
- USK – Unsko-sanski kanton.

1 PREGOVOR

Strategija za uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju u obrazovanje (u daljnjem tekstu Strategija) sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Unsko-sanskom kantonu sadrži smjernice za promjene i trajno unapređivanje odgoja i obrazovanja djece sa poteškoćama u razvoju kao nositelja razvoja ljudskih potencijala i inkluzivnih praksi. Polazište za izradu Strategije i Plana implementacije jest istraživanje i konsultacije sa ciljnom grupom ključnih strana, aktera, profesionalaca, praktičara i šire javnosti na osnovi čega su definirana prioritetna područja razvoja, specifični strateški ciljevi i mjere za njihovo ostvarenje.

Vizija inkluzivnog odgoja i obrazovanja predstavljena kroz ovu Strategiju u središte procesa stavlja dijete/učenika kojemu sistem odgoja i obrazovanja treba osigurati najbolje uvjete i podršku za uspješno učenje i cjelovit osobni razvoj u skladu s njegovim sposobnostima, potrebama i interesima. Ovom Strategijom promovira se odgoj i obrazovanje koji aktivno potiču na cjelovit individualni razvoj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te promiču društvenu jednakost. Teži se uspostavi odgojno-obrazovnog sistema koji svakom djetetu/učeniku omogućuje uključivanje u život zajednice kojoj pripada.

Obilježja sistema odgoja i obrazovanja koja se žele postići ovom Strategijom jesu:

- kultura kvalitete inkluzivne prakse kao težnja trajnom razvoju i unapređivanju vlastitog rada i kompetencija svih sudionika u procesu razvoja inkluzivne prakse,
- jednake mogućnosti prema kojima svako dijete/učenik bez obzira na sposobnosti, potrebe i interese u sistemu odgoja i obrazovanja može ostvariti svoj puni individualni potencijal.

Strategija se usmjerava na slijedeća razvojna područja:

1. Unapređenje razvojnog potencijala odgojno-obrazovnih ustanova,
2. Osiguranje cjelovitog sistema podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju te njihovim porodicama,
3. Sistemskog osiguranja kvalitete odgoja i obrazovanja.

Strateški ciljevi će se ostvariti provedbom planiranih mjera u periodu od sedam godina implementacije Strategije (2015. – 2022.).

2 METODOLOGIJA

U proces prikupljanja informacija za potrebe izrade Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije bili su uključeni predstavnici Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona; Ministarstva zdravstva i socijalne politike; Ministarstva finansija; Pedagoškog fakulteta u Bihaću; Pedagoškog zavoda u Bihaću; nevladinih organizacija; Zavoda za zapošljavanje; Socijalno-pedagoške zajednice; predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova; centara za socijalni rad; domova zdravlja; lokalnih samouprava; centara za rani rast i razvoj te drugi relevantni stručnjaci iz područja odgoja i obrazovanja te inkluzije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

U cilju prikupljanja relevantnih podataka za izradu Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije primijenjena je slijedeća metodologija:

- analiza dokumentacije
- mapiranje ključnih ustanova/institucija/nevladinih organizacija
- fokus - grupni intervju
- polustrukturirani intervju
- analiza lokalnih proračuna
- radni sastanci s ključnim stručnjacima
- tematski okrugli stolovi

2.1 ANALIZA DOKUMENTACIJE

S ciljem detaljnog uvida u postojeće stanje u području inkluzivnog odgoja i obrazovanja na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i Unsko-sanskog kantona provedena je detaljna analiza dokumentacija kao temelj daljnjeg provođenja terenskog istraživanja za izradu Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije. U tu svrhu analizirani su slijedeći dokumenti:

- „Mi smo tu – Analiza trenutnog stanja svih osoba sa invaliditetom i mogućnosti njihovog zapošljavanja i samozapošljavanja u Bosni i Hercegovini“, Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, 2014., Sarajevo;
- „Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH“, UNICEF, 2013., Sarajevo;
- „Analiza primjene politike u oblasti invalidnosti BiH 2008-2013“, Humanitarna organizacija Partner, 2014., Banjaluka;
- „Informacija o implementaciji Strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini“, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, 2012., Sarajevo;
- „Specijalni izvještaj o stanju prava djece s posebnim potrebama/smetnjama u psihofizičkom razvoju“, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2010., Sarajevo;
- „Izvještaj o istraživanju – Mapiranje inkluzivnih praksi u osnovnom obrazovanju u BiH“, UNICEF BiH i Save the Children UK, 2008., Sarajevo;
- „Pravilnik o odgoju i obrazovanju, praćenju i ocjenjivanju djece sa teškoćama u razvoju“, Kantonalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Sl. glasnik USK 4/10;
- „Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju“, Skupština Unsko-sanskog kantona, Sl. glasnik USK 5/04;
- „Zakon o srednjem obrazovanju“, Skupština Unsko-sanskog kantona, Sl. glasnik 17/12;
- „Pravilnik s kriterijima za upis učenika/ca u prvi razred srednje škole u Unsko-sanskom kantonu“, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Sl. glasnik 6/13;
- „Zakon o zabrani diskriminacije“, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, 2009.;
- „Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju“, Skupština Unsko-sanskog kantona, 2010.;
- „Zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju“, Skupština Unsko-sanskog kantona, Sl. glasnik USK 5/04;
- „Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini“, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Sl. glansnik BiH 18/03;

- „Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini“, Vijeće ministara, Sl. glasnik BiH 76/08,
- „Pravilnik o odgoju i obrazovanju, praćenju i ocjenjivanju djece sa teškoćama u razvoju“, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, Sl. glasnik 4/2010;
- „Vodič kroz inkluziju u obrazovanju“, Društvo ujedinjenih građanskih akcija „DUGA“, 2006., Sarajevo;
- „Smjernice za školovanje djece s posebnim potrebama u srednjim školama u BiH“, Udruženje „Društvo ujedinjenih građanskih akcija“ i UNICEF, 2013., Sarajevo;
- „Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008.-2015., Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2008.;
- „Razvijanje sistema podrške u nastavi u osnovnim školama kantona Sarajevo – Podrška inkluzivnom obrazovanju, asistent u nastavi“, Udruženje „Život sa Down sindromom“, 2011., Sarajevo.

Osim gore nabrojanih dokumenata, u analizi su korištene i međunarodne konvencije, ugovori, protokoli i drugi relevantni dokumenti koji se navode i u Strategiji u poglavlju 4. “Zakonski okvir na kojem se temelji Strategija”.

2.2 MAPIRANJE KLJUČNIH USTANOVA/ INSTITUCIJA/ NEVLADINIH ORGANIZACIJA

U suradnji s organizacijom Save the Children i predstavnicima Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona definirane su ključne predškolske, osnovnoškolske i srednjoškolske ustanove, Vladini uredi, nevladine organizacije i druge ustanove/institucije/organizacije ključne u prikupljanju relevantnih podataka i potreba za razvoj Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije.

S predstavnicima dolje navedenih ustanova/institucija/organizacija provedeni su fokus-grupni intervjui, polustrukturirani intervjui, radni sastanci i/ili tematski okrugli stolovi.

U prikupljanje podataka na terenu uključene su slijedeće ustanove/institucije/nevladine organizacije:

- Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona (načelnica sektora za predškolsko i osnovno obrazovanje, saradnju i projekte;

načelnica sektora za srednje obrazovanje i visoko obrazovanje; stručni savjetnik za inkluzivno obrazovanje),

- Ministarstvo zdravstva i socijalne politike Unsko-sanskog kantona,
- Ministarstvo finansija Unsko-sanskog kantona (pomoćnica ministrice),
- Zavod za školstvo Unsko-sanskog kantona (direktor i savjetnici),
- Pedagoški fakultet u Bihaću (dekan, voditelj odsjeka Razredna nastava, voditeljica Ureda za studente sa invaliditetom, nastavnici),
- Dječji vrtić „Park“ (direktorica), Bihać,
- Dječije obdanište i Dom učenika Bosanska Krupa (direktorica), Bosanska Krupa,
- Dječije obdanište „Hasnija Omanović“ (direktorica), Cazin,
- Dječije obdanište i Dom učenika Bosanska Krupa (direktorica), Bosanska Krupa,
- JU Dječije obdanište Velika Kladuša (direktorica, odgajateljica), Velika Kladuša,
- Osnovna škola „Cazin 1“ (direktor), Cazin,
- Osnovna škola „Ahmet Hromadžić“ (direktorica), Bosanski Petrovac
- Osnovna škola „Gornje Prekounje Ripač“ (direktor), Bihać,
- Mješovita srednja škola „Bosanski Petrovac“ (direktorica), Bosanski Petrovac,
- Mješovita srednja škola „Safet Krupić“ (direktor), Bosanska Krupa,
- Mješovita srednja škola Cazin (psiholog), Cazin,
- Mješovita srednja škola Bosanska Krupa (direktor), Bosanska Krupa,
- Katolički školski centar „Ivan Pavao II“ Bihać (direktor), Bihać,
- JU Mješovita srednja škola Bihać (direktor), Bihać,
- JU Mašinsko-saobraćajna srednja škola Bihać (direktorica), Bihać,
- JU Gimnazija „Bihać“ (direktor), Bihać
- JU Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona (rukovodilac centra za stručno osposobljavanje i edukaciju, rukovodilac odjeljenja za ljudske resurse i instruktor Centra za stručno osposobljavanje i edukaciju), Bihać,
- Centar za socijalni rad Cazin (direktorica), Cazin,
- Centar za socijalni rad Bihać (socijalna radnica), Bihać
- Lokalna samouprava – Grad Bihać (pomoćnica gradonačelnika za opću upravu i društvene djelatnosti), Bihać,
- Lokalna samouprava – Općina Cazin (predstavnik Skupštine), Cazin,

- Dom zdravlja Cazin (direktor i logoped), Cazin,
- Centar za rani rast i razvoj djece Cazin (voditelj Centra), Cazin,
- Socijalno-pedagoška životna zajednica (psihologinja), Bihać,
- Udruženje „Radosti druženja“ roditelja, djece i mladih sa posebnim potrebama Unsko-sanskog kantona (Predsjednica), Bihać,
- Koordinacioni odbor kantonalnih invalidnih udruženja i saveza Unsko-sanskog kantona (predsjednik), Bihać,
- Udruženje građana oštećena sluha – UGOS (predsjednica), Bihać,
- Udruženje roditelja djece i mladih s posebnim potrebama općine Velika Kladuša „I mi postojimo“ (predsjednica, roditelj, stručna suradnica), Velika Kladuša,
- Bifon slušni aparati (direktorica), Bihać.

2.3 FOKUS-GRUPNI INTERVJU

Fokus-grupni intervju je organizirana grupna komunikacija koja je fokusirana na jednu temu. Ovu metodu definiraju ljudi koji imaju određene karakteristike i proizvode kvalitativne podatke u fokusiranoj komunikaciji da bi pomogli razumijevanje predmeta koji se istražuje.

Unatoč različitim definicijama ove metode prikupljanja podataka, njihovom analizom mogu se izdvojiti slijedeći elementi značenja ovog pojma:

- radi se o kvalitativnoj tehnici istraživanja koja objedinjuje unaprijeđenu formu grupnog intervjua i opservaciju u kojoj je opservers sudionik. Podaci dobiveni ovom metodom proizlaze iz verbalnih iskaza sudionika, ali i iz njihovih neverbalnih znakova komunikacije,
- grupa je mala, sastavljena od **najviše 6 sudionika** koji su odabrani prema jasno utvrđenim kriterijima,
- komunikacija se ponavlja s različitim grupama, a broj grupa ovisi o problemu, ciljevima i karakteristikama istraživanja,
- cilj ovakvog oblika komunikacije jest prikupljanje podataka o osjećajima, stavovima, idejama i mišljenjima sudionika o određenoj temi. Iz ovako dobivenih podataka mogu se donositi zaključci o grupnim normama, procesima i mišljenjima,

- komunikaciju vodi moderator, čiji je zadatak da postavlja pitanja, usmjerava komunikaciju, trudi se da svi sudionici iznesu svoje stavove, sluša i kasnije je najčešće uključen u analizu dobivenih podataka,
- moderator se koristi unaprijed izrađenim vodičem za usmjeravanje, odnosno fokusiranje komunikacije u željenom smjeru, tj. na određena pitanja relevantna s aspekta istraživanog problema,
- u ovom obliku intervjua, moderator daje određeno pitanje na grupnu raspravu. Uspješna fokus-grupa podrazumijeva davanje odgovora sudionika jednih drugima, a ne moderatoru, obrazlažući svoje mišljenje ili tražeći mišljenje drugih sudionika,
- fokus-grupni intervjui trajao je 90 minuta po grupi.

Za potrebe izrade Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije ova metoda koristila se s predstavnicima Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta i Ministarstva finansija Unsko-sanskog kantona te direktorima predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih odgojno-obrazovnih ustanova, predsjednicima i članovima nevladinih organizacija, odgajateljima, učiteljima, nastavnicima, roditeljima i predstavnicima ostalih relevantnih institucija i ustanova. Prikupljeni podaci korišteni su u izradi Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije.

Grupe su formirane od najviše šest članova. Ukupno je organizirano deset fokus - grupnih intervjua od čega su dvije fokus grupe formirane od heterogenih članova (predstavnik ministarstava, odgojno-obrazovnih ustanova i nevladinih organizacija). Cilj provedenih fokus - grupnih intervjua bio je istražiti percepciju ključnih dionika o važnosti i sadržaju Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije u svih 8 općina Unsko-sanskog kantona.

2.4 POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU

Intervju je razgovor koji se vodi s određenim ciljem i po određenom planu koji je voditelj intervjua unaprijed pripremio. Osnovni cilj bio je prikupiti informacije o subjektivnom odnosu pojedinaca (mišljenja, vjerovanja, odnos, stavovi) o inkluzivnoj praksi, djeci s teškoćama, njihovim roditeljima te potrebama u području razvoja inkluzivne prakse na sva tri nivoa odgoja i obrazovanja (predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski nivo).

U izradi Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije korišten je informativni, individualni, polustrukturirani, vođeni intervju gdje su bila unaprijed određena samo okvirna, odnosno glavna pitanja, a dodatna pitanja su se spontano javljala ovisno o tijeku razgovora.

Intervju je proveden s:

- predstavnicima Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona,
- predstavnicom Ministarstva finansija Unsko-sanskog kantona,
- predstavnicom Ministarstva zdravstva i socijalne politike Unsko-sanskog kantona,
- predstavnicom lokalne samouprave,
- predstavnicama dva centra za socijalnu skrb,
- direktoricama tri predškolske ustanove,
- direktorima i direktoricom tri osnovne škole,
- direktoricama i direktorima četiri srednjoškolske ustanove,
- dekanom Pedagoškog fakulteta u Bihaću,
- predstavnicama/predstavnicima četiri nevladine organizacije.

Cilj intervju bio je prikupiti podatke o trenutnom stanju inkluzije na području Unsko-sanskog kantona, potrebama te realnim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima u području razvoja inkluzije djece s teškoćama u odgojno-obrazovni sistem Unsko-sanskog kantona. Podaci prikupljeni tijekom polustrukturiranih intervju korišteni su na radnim sastancima s ključnim stručnjacima kod definiranja strukture i sadržaja Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije. Također, jedan od ciljeva intervju s predstavnicima nadležnih ministarstava bio je prikupiti podatke o međusektorskoj suradnji u području razvoja i provođenja usluga koje osiguravaju inkluziju djece/učenika sa poteškoćama u odgojno-obrazovne ustanove.

Intervjui su trajali 50-60 minuta.

2.5 ANALIZA LOKALNIH PRORAČUNA

Analiza lokalnih proračuna provedena je u dvije općine – Grad Bihać i Bosanski Petrovac u suradnji s predstavnikom Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona i predstavnicima relevantnih nevladinih organizacija. Navedene općine selektirane su temeljem broja djece/učenika sa poteškoćama u

razvoju uključene u odgojno-obrazovne ustanove. Grad Bihać je selektiran kao lokalna samouprava s najvećim brojem uključene djece/učenika dok je općina Bosanski Petrovac selektiran kao općina s najmanjim brojem djece/učenika sa poteškoćama u razvoju uključene u odgojno-obrazovne ustanove. Cilj provođenja analize lokalnih proračuna bio je utvrditi prepreke i mogućnosti za unaprijeđenje inkluzivne prakse. Podaci dobiveni tijekom analize lokalnih proračuna korišteni su tijekom definiranja sadržaja Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije u dijelu alokacije financijskih sredstava potrebnih za razvoj inkluzivne prakse.

2.6 RADNI SASTANCI SA KLJUČNIM STRUČNJACIMA

Nakon provedenog dijela fokus-grupnih intervjua, polustrukturiranih intervjua i jedne analize lokalnih proračuna organizirani su radni sastanci s ključnim stručnjacima zaposlenima u relevantnim ministarstvima, Pedagoškom fakultetu, odgojno-obrazovnim ustanovama i nevladinim organizacijama. U radne sastanke je uključeno ukupno 58 stručnjaka. Cilj organizacije radnih sastanaka bio je definirati ciljeve i prioritete Strategije, mjere i aktivnosti sedmogodišnjeg Plana implementacije i preporuke za daljnji razvoj inkluzije na području Unsko-sanskog kantona. Temeljem rezultata rada stručnjaka na timskim sastancima kreiran je sadržaj Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije. Kao osnova za rad na timskim sastancima korišteni su podaci prikupljeni fokus-grupnim i polustrukturiranim intervjuiima te analizom lokalnog proračuna. Preostali fokus-grupni i polustrukturirani intervjui te analiza lokalnog proračuna korišteni su kao dopuna nejasnoćama koje su se javile kao rezultat rada stručnjaka na timskim sastancima.

2.7 TEMATSKI OKRUGLI STOLOVI

Nakon provedenih svih fokus-grupnih i polustrukturiranih intervjua, obje analize lokalnih proračuna i tri radna sastanka s ključnim stručnjacima, a po završetku nacrtu Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije provedeno je osam tematskih okruglih stolova (po jedan u svakoj općini Unsko-sanskog kantona) za širu grupu dionika. Cilj tematskih okruglih stolova bio je prikupiti završne povratne informacije za izradu krajnje verzije Strategije i sedmogodišnjeg Plana implementacije inkluzivnog odgoja i obrazovanja djece sa poteškoćama u razvoju u Unsko-sanskom kantonu.

3 UVOD

Na području Unsko-sanskog kantona aktivno je ukupno 8 vrtića (javnih ustanova), 5 privatnih vrtića, 49 osnovnih škola i 23 srednje škole. Prema podacima prikupljenima iz Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, u vrtićima je ukupno evidentirano u 8 općina 26-ero djece sa poteškoćama u razvoju, u osnovnim školama 542 učenika dok su u srednjim školama evidentirana 74 učenika sa poteškoćama u razvoju. Ukupno je na svim nivoima odgoja i obrazovanja evidentirano 642 djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

	Bihać	B. Krupa	B. Petr.	Bužim	Cazin	Ključ	S. Most	V. Klad.	Uk.
OŠ	148	71	10	26	120	19	43	105	542
SŠ	22	20	1			15	2	14	74
Vrt.	12	13	1					-	26
Uk:	182	104	12	26	120	34	45	119	642

Tabela 1. – pregled broja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju po općinama¹

Iz Tabele 1 vidljivo je da je najveći broj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju evidentiran u odgojno-obrazovnim ustanovama u Gradu Bihaću dok je najmanji broj djece evidentiran u Općini Bosanski Petrovac. Također, vidljivo je kako u općinama Bužim i Cazin nema evidentiranih učenika sa poteškoćama u razvoju u srednjim školama dok djece sa poteškoćama u razvoju u vrtiću nema evidentirane u općinama Bužim, Cazin, Ključ, Sanski Most i Velika Kladuša.

Opravdano se može pretpostaviti da je ovaj službeni broj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i veći s obzirom da se procjenjuje da 10% stanovništva BiH ima teškoće u području fizičkog, senzornog, razvojnog, mentalnog ili intelektualnog funkcioniranja, dok je 30% stanovništva direktno ili indirektno obuhvaćeno posljedicama invaliditeta. Također treba naglasiti da zbog predrasuda, stigme, nedostatka informacija te nepostojanja uslova roditelji djecu sa poteškoćama nerijetko ne uključuju u odgojno-obrazovni sistem (bilo redovni ili specijalni) tako da je realna pretpostavka da ih ima više nego što dostupni podaci i statistike pokazuju.

¹ Podaci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona za školsku godinu 2013./2014.

Navedeni podaci opravdavaju potrebu za donošenjem Strategije kako bi se sistemskim pristupom razvoju inkluzivne prakse unaprijedio sistem rane detekcije i pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Statistički pokazatelji su marginalni u odnosu na pokazatelje kvalitete rada s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju. Kako bismo govorili o inkluzivnoj praksi potrebno je razviti sistem prepoznavanja djece sa poteškoćama u razvoju, ali i sistem kvalitetne podrške i prilagodbe okoline sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Po mišljenju većine sudionika u procesu prikupljanja podataka, najveći izazov sa kojim se suočava odgojno-obrazovni sistem u Unsko-sanskom kantonu jeste obuka nastavnog kadra. Iako se broj djece/učenika sa posebnim potrebama povećava, kvaliteta i kompetentnost nastavnog kadra još nije na zadovoljavajućem nivou. Odgojno-obrazovni radnici, roditelji i kompletne lokalne zajednice su nedovoljno pripremljene za inkluzivno obrazovanje, a sistem podrške dostupan djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju u redovnim školama je neadekvatan. U odgojno-obrazovnim ustanovama premali je broj zaposlenih stručnih suradnika (defektologa, logopeda i psihologa), educiranost direktora, nastavnika i roditelja nije na zadovoljavajućem nivou, a asistenti u vrtiću i nastavi trebaju sistemsko rješenje kako bi podrška odgojno-obrazovnim ustanovama u provođenju inkluzivne prakse bila kontinuirana i sveobuhvatna.

Također, potrebno je unaprijediti suradnju između odgojno-obrazovnog sistema, sistema socijalne zaštite i zdravstvenog sistema kako bi detektiranje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju bilo sistemski riješeno što bi utjecalo i na razvoj sistema podrške u odgojno-obrazovnim ustanovama. Dijagnostiku koju provode zdravstvene ustanove također treba unaprijediti tako da se bazira na funkcionalnim sposobnostima djeteta/učenika, a ne na modelu deficita koji samo definiira medicinske dijagnosze bez preporuka kako koristiti preostale potencijale djeteta/učenika.

Temeljna načela Strategije odnose se na poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije uključujući slobodu izbora i neovisnost osoba; jednakost mogućnosti za ravnopravno sudjelovanje u životu društvene zajednice; organizacija sistema podrške; suzbijanje diskriminacije; poštivanje i prihvaćanje različitosti; pristupačnost;

poštivanje sposobnosti razvoja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju i poštivanje prava djece/učenika sa poteškoćama u razvoju na očuvanje vlastitog identiteta.

Strategija u potpunosti promovira **biopsihosocijalni model djelovanja prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju** utemeljen na sustavu primjene ljudskih prava. U potpunosti odbacuje poistovjećivanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju s ulogom pasivnog korisnika kojemu je potrebna zdravstvena ili neka druga skrb (prema medicinskom modelu). Naglasak je na sposobnostima svakog djeteta/učenika koje će, nakon što društvo ukloni postojeće prepreke, ostvariti svoj potpuni potencijal.

Za planiranje i provođenje mjera namijenjenih djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju važno je definirati pojam „poteškoće u razvoju“. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom naglašava socijalnu dimenziju invaliditeta, ističući da se „pojam invaliditeta (poteškoća) razvija i proistječe iz interakcije djeteta/učenika s barijerama u stavovima i barijerama u okolini koje onemogućuju njegovo potpuno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s drugim osobama “.

U nastavku Strategije biti će prikazana područja u kojima se nastoji postići napredak u sedmogodišnjem vremenskom periodu te konkretne mjere kojima će se taj napredak postići.

3.1 KONCEPT INKLUZIJE

Primjenom koncepta inkluzije pred Unsko-sanski kanton stavlja se izazov koji traži prilagodbu kroz edukaciju, trud, motiviranost, dostatnu razinu senzibiliziranosti kao i otvorenost za istinsko prihvaćanje individualnih različitosti. Inkluzivno i senzibilno društvo treba svakom svojem članu pružiti potporu da dosegne potpuni potencijal, ne samo intelektualni, već i socijalizacijski, mora ga razumijeti, uvažavati njegove jedinstvene osobine te podupirati njegov napredak. Do svakog člana društva može se istinski doprijeti ukoliko se potiču njegove jake strane i sposobnosti te poštuju njegove potrebe i interesi. Konkretnije, izazov nije u razvrstavanju sposobnih i manje sposobnih, već u uvažavanju i prihvaćanju cjelovite ličnosti svakog djeteta/učenika u skladu s individualnim karakteristikama što znači da svako dijete/učenik može napredovati i doprinosti u skladu sa svojim potencijalima.

Diskriminacija djece s teškoćama na nekim nivoima društvenog funkcioniranja još je uvijek prisutna, kako u sustavu, tako i u stavovima pojedinaca te stoji na putu pozitivnim promjenama. Deinstitutionalizacija i pružanje socijalnih usluga u zajednici predstavlja temelj za punopravno sudjelovanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u životu zajednice, odnosno za njihovu jednakost s djecom/učenicima bez teškoća u razvoju. Onemogućavanje sudjelovanja u zajednici vodi kreiranju ovisnosti o drugima, siromaštvu i socijalnoj isključenosti što dodatno naglašava ionako prisutnu etiketu teškoća.

Bosna i Hercegovina osigurava prava djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju temeljem raznih zakona i to je neosporno. Međutim, analizom postojeće zakonske regulative jasno je vidljivo kako se politika još uvijek temelji na bio-medicinskom modelu (individualnoj patologiji) i kako je većina intervencija sistema usmjerena na „popravljanje“ djece/učenika sa poteškoćama u razvoju kako bi se uklopili u postojeći sistem. Ovakvo stanje ne može se nazvati inkluzijom, obzirom da ona podrazumijeva mjere i aktivnosti prilagodbe sistema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju kako bi se mogli uključiti na ravnopravnoj osnovi. Zahtijevajući od djece/učenika sa poteškoćama u razvoju da prevladaju svoje poteškoće, zapravo ih se stavlja u poziciju potencijalne institucionalizacije ukoliko se ne napravi prilagodba sistema na temelju modela ljudskih prava.

Isključivanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju iz zajednice iz koje potječu, otežava i, nerijetko, onemogućava njihovo ponovno uključivanje za razvoj potrebnih socijalnih vještina. Negativni stavovi okoline su najveća prepreka za istinsku inkluziju. Stavovi se uglavnom kreću od očiglednih predrasuda, odbijanja i sažaljenja do neznanja i nezainteresiranosti te na različite načine utječu na to kako pojedini članovi društva gledaju na djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju.

3.1.1 PRISTUP DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU UTEMELJEN NA MEDICINSKOM MODELU

U medicinskom modelu poteškoća djeteta/učenika postaje značajka koja definira identitet djece/učenika i očekivanja društva od njih. Cjelokupna odgovornost za uspjeh u odgoju i obrazovanju kao i u uključivanju u društvenu zajednicu fokusira se isključivo na dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju, odnosno njegove sposobnosti da se prilagodi sistemu. Ovaj model podrazumijeva da je sistem čvrsto formirana

jedinica koja se ne treba mijenjati u odnosu na različite sposobnosti, interese i potrebe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju. U ovako definiranom sistemu djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju su ti koji se moraju prilagoditi pravilima i načinu funkcioniranja sistema. U kreiranju politika i modela podrške koji proizlaze iz medicinskog modela fokus je na normalizaciji djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju.

U medicinskom modelu dijete/učenik sa poteškoćama u razvoju se promatra kao pacijent kojeg treba liječiti, a ponekad se može i izliječiti. Ovaj pristup pretpostavlja da je oštećenje ili teškoća izazvana prvenstveno bolešću, poremećajem, fizičkim ili mentalnim stanjem koje je abnormalno. Inkluzija u ovom kontekstu podrazumijeva intervencije koje su usmjerene prema djetetu/učeniku sa poteškoćama i koje imaju za cilj zadržati postojeće osobine sistema te osposobiti dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju da se uključi. Ovakva postavka inkluzije pokazala je kako je konačni ishod upravo isključivanje djece/učenika sa poteškoćama.

Redovni sistem odgoja i obrazovanja za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju još uvijek nije razvijen u skladu sa standardima inkluzivnog pristupa. Najčešće uključivanje u redovne osnovne škole predstavlja integraciju koja zahtijeva od djeteta/učenika da se prilagodi sistemu u koji je uključen. Za razliku od integrativnog pristupa, inkluzivni standardi zahtijevaju prilagodbu sistema djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju, od uklanjanja arhitektonskih barijera, preko stavova do prilagodbe šireg konteksta u kojem se odvija odgojno-obrazovni proces.

3.1.2 PRISTUP DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU UTEMELJEN NA SOCIJALNOM MODELU

Iz pristupa djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju utemeljenom na socijalnom modelu i modelu ljudskih prava nastaje i stvarno razumijevanje inkluzije.

Pristup utemeljen na medicinskom modelu sistemski zanemaruje ulogu društva u ograničavanju ili omogućavanju inkluzivnih procesa orijentirajući se isključivo na „popravljanje“ djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju. Prema shvaćanju poteškoća u razvoju kroz socijalni model, one ne pripadaju isključivo djetetu/učeniku već su posljedica interakcije zdravstvenog stanja, politike i stavova društva u kojem se dijete/učenik nalazi. Inkluzivni procesi mogući su samo ako dolazi do društvenih promjena i adaptacija kroz mijenjanje političke, socijalne, ekonomske i fizičke okoline

što podrazumijeva promjene sistema. Upravo u ovim promjenama počivaju načela inkluzije i na njima se temelji socijalni model. Socijalni model i model ljudskih prava zahtijevaju da djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju imaju priliku u potpunosti participirati u odgojno-obrazovnim procesima i protive se svakom isključivanju kroz izolaciju u posebne ustanove gdje im se pružaju segregirajući oblici podrške.

Inkluzija se definira kao društvena odgovornost, a karakteristike djece/učenika sa poteškoćama u razvoju smatraju se dijelom normalne raspodjele unutar ljudske različitosti, a ne kao devijacije ili anomalije.

Ovakav model odgovara modelu društvene odgovornosti gdje su barijere za sudjelovanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgoju i obrazovanju, društvenom, ekonomskom i političkom životu predmet državne intervencije u smislu prilagodbe. Politike koje su usmjerene na uklanjanje društvenih barijera naglašavaju adaptaciju fizičkog i društvenog okruženja kako bi se omogućilo sudjelovanje djece/učenika sa poteškoćama u životu zajednice kojoj pripadaju. Prilagodbe društva variraju u rasponu od uklanjanja fizičkih barijera preko izrađivanja programa u skladu sa sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika do sistemskog djelovanja na promjeni stavova svih članova zajednice. Za razliku od medicinskog modela, socijalni model stavlja naglasak na modele potpore koji su kreirani na temelju sposobnosti, interesa i potreba djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

3.1.3 INKLUZIJA UTEMELJENA NA MODELU LJUDSKIH PRAVA

Strategija koja ima za zadatak kreiranje i implementaciju inkluzivne obrazovne politike prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju temelji se na modelu ljudskih prava koji konceptualno uključuje usmjerenost na dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju, kao na pojedinca čiji se potencijali trebaju maksimalno razvijati u svrhu ostvarenja njegova ljudskog dostojanstva, ali i napretka cijele zajednice.

Model ljudskih prava predstavlja najvišu razinu inkluzije, a proizlazi iz okolinskog modela kao proširenje poimanja invaliditeta kroz utjecaj okolinskih barijera i promatra na koje načine se mogu prevladati društveni uzroci nejednakosti i formiranja invaliditeta koristeći principe ljudskih prava. Ovaj model se najviše orijentira na komponentu kvalitete inkluzije i najdublje ulazi u problematiku uključivanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u život zajednice. Iz pozicije ovog modela,

vrlo se jasno mogu razlučiti istinski procesi inkluzije od samo deklarativnog provođenja inkluzije kroz simbole inkluzije koji na formalnom nivou zadovoljavaju sve kriterije prilagodljivosti društva, ali na praktičnom nivou i nivou kvalitete moguće je utvrditi do koje mjere se inkluzija zaista provodi.

Vrlo je značajno primijetiti kako model ljudskih prava ne negira postojanje medicinskih, bioloških i genetičkih determinanti invaliditeta, odnosno oštećenja, ali za razliku od medicinskog, ovaj model ih navodi samo kao neke od mnogih determinanti. Pretpostavka ovog modela jest da politike i programi trebaju reflektirati društvenu odgovornost za smanjivanje nejednakosti. Još jedna bitna razlika između medicinskog modela i modela ljudskih prava sadržana je u sagledavanju društvene odgovornosti. Dok medicinski model vidi društvenu odgovornost kroz karitativnost i dobronamjernost, model ljudskih prava ističe društvenu odgovornost kroz pitanja pravde i jednakosti.

Model ljudskih prava kao model kojemu teže društva u pogledu provođenja inkluzije ne negira različitosti među pojedincima, upravo naprotiv, ovaj model ih prepoznaje i daje im prioritet. Za razliku od toga, medicinski model ocjenjuje kvalitetu življenja djeteta/učenika sa poteškoćama kroz stupanj do kojeg se može „normalizirati“ u odnosu na društvene standarde i vrijednosne sisteme. Model ljudskih prava također potiče promatranje različitosti u sposobnostima, ali ne na način da su one ograničenja u doprinosu društvu već da predstavljaju dodatno razlikovanje načina kako se sve društvu može doprinositi i detektira društvene mehanizme koji su potrebni da bi se potencijal djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju maksimalno razvio.

Isto tako, model ljudskih prava orijentira se i na društvenu odgovornost, odnosno što društvo može pružiti svakom djetetu/učeniku. Posebice se stavlja naglasak na poštivanje integriteta svakog djeteta/učenika kroz uvažavanje na ravnopravnoj osnovi.

Uz tendenciju da u odgojno-obrazovnim ustanovama profunkcionira model ljudskih prava kao temelj razvoja inkluzivne prakse, važno je istaknuti potrebu uvođenja sustava praćenja kvalitete obrazovne politike.

4 ZAKONSKI OKVIR NA KOJEM SE TEMELJI STRATEGIJA

Strategija polazi od primjene **Pravila 15 Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom**² koje kaže da zakonodavstvo može tretirati invalidnost u općim i posebnim zakonima, uključivati je u pravne norme pojedinačnim pitanjima vezanim za osobe sa invaliditetom, posebnim spominjanjem u tekstovima za interpretaciju zakona te kombinirati sve pobrojane načine.

4.1. Ustav Bosne i Hercegovine u članu II obavezuje državu i entitete na osiguranje najvećeg nivoa priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, a prava i slobode iz Europske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama i njenim protokolima, koji se direktno primjenjuju, imaju prioritet nad svakim zakonom. U točki 3. člana II Ustava pobrojana su prava i slobode iz Europske konvencije, između ostalog i pravo na obrazovanje. Točka 4. člana II Ustava definira princip nediskriminacije po bilo kojem osnovu. Točka 6. člana II Ustava obavezuje sve državne i entitetske institucije i sudove na primjenu ovih ustavnih odredbi i 15 međunarodnih konvencija sa snagom ustavnih odredaba (Aneks I Ustava). Ustav FBiH u poglavlju II, član 2, taksativno navodi prava za sve osobe unutar FBiH, kao i 21 instrument zaštite ljudskih prava koji imaju pravnu snagu ustavnih odredaba (dodatak Ustavu FBiH). Prava osoba s invaliditetom su dvostruko garantirana: **a)** pravo na jednakost pred zakonom i prava izjednačena sa ostalim građanima i **b)** posebna zaštita manjina i potencijalno ugroženih skupina.

4.2. Zakon o zabrani diskriminacije BiH³ normira da je zabranjeno po bilo kojoj osnovi različito tretirati osobe pred bilo kojim organom ili tijelom svih nivoa, pravnim ili fizičkim subjektima u bilo kojem području života, posebno navodeći područja socijalne zaštite, zaštite obitelji i zaštite osoba sa invaliditetom. U članu 4., točka 4., definirana je segregacija kao jedan od oblika diskriminacije. Upravo kategorizacija djece/učenika sa poteškoćama u razvoju predstavlja osnovu za segregaciju što direktno dovodi do diskriminacije. Zakon dozvoljava tzv. pozitivnu diskriminaciju koja

---

² Vijeće ministara BiH, Odluka o prihvatanju Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom (Sl. glasnik BiH 41/03)

³ Zakon o zabrani diskriminacije BiH (Sl. glasnik BiH 59/09)

se odnosi i na djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju kada ona dovodi do ostvarenja legitimnog cilja, što u kontekstu Strategije jest inkluzivna praksa. Na temelju definirane pozitivne diskriminacije jasno je da uvijek postoji mogućnost za stvaranje normi koje vode osiguranju principa jednakosti pred zakonom, tj. jednakosti na svim nivoima odgoja i obrazovanja te sudjelovanja u životu socijalne zajednice.

4.3. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini⁴ i Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Unsko-sanskog kantona⁵ definiraju osnovni pristup obrazovanju koji se temelji na uvažavanju stupnja razvoja djeteta. Predškolski odgoj i obrazovanje zasnovan je na humanističkom pristupu odgoja i obrazovanja, suvremenim znanstvenim dostignućima, teorijama o djetetovom razvoju i pravima djece uz obvezno uvažavanje stupnja razvoja djeteta, specifičnosti razvojnih mogućnosti i pojedinačnih potreba djeteta. Zakonom je propisano da se djeca sa poteškoćama u razvoju upisuju u predškolske ustanove i slijede program koji je prilagođen ili individualiziran njihovim sposobnostima, potrebama i interesima.

4.4. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini⁶ i Zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju Unsko-sanskog kantona⁷ propisuju da svako dijete ima jednako pravo na pristup i jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem obrazovanju bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguravanje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja. Odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje, u skladu sa utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne kognitivne, fizike i moralne sposobnosti na svim nivoima obrazovanja. Ističe se da škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom sudjelovanju u obrazovnom procesu na bilo kojoj osnovi, između ostalog niti na osnovi različitih sposobnosti.

---

⁴ Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH 88/07)

⁵ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (Skupština USK, 12.,14. i 18.05. 2010.)

⁶ Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH 18/03)

⁷ Zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju (Sl. glasnik USK 05/04)

4.5. Zakon o srednjem obrazovanju Unsko-sanskog kantona⁸ u skladu s Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisuje da se u srednjoj školi obrazuju, osim učenika bez poteškoća u razvoju, i učenici sa poteškoćama u razvoju. Obrazovanje se odvija po prilagođenim ili individualiziranim programima i to u redovnim školama u skladu s učenikovim sposobnostima, potrebama i interesima. U Članu 2, točka a), definiran je cilj srednjoškolskog odgoja i obrazovanja koji ističe osiguranje prava svakog učenika/ce na srednje obrazovanje pod jednakim uvjetima, u skladu sa njegovim/njenim interesom i mogućnostima.

4.6. Međunarodne konvencije koje imaju snagu ustavnih odredbi, a koje se odnose na odgoj i obrazovanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju:

1. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965),
2. Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima (1966), te njegovi Alternativni protokoli iz 1966. i 1989.,
3. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979)
4. Ugovor o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966),
5. Konvencija o pravima djeteta (1989),
6. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994).

4.7. Ugovor o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) u članu 13., točki 1. definira da Države članice ovog ugovora priznaju svakom pojedincu pravo na obrazovanje. One se slažu da obrazovanje treba imati za cilj pun razvoj ljudske ličnosti i dostojanstva i pojačavanje poštovanja prava čovjeka i osnovnih sloboda. Države članice ovog ugovora suglasne su osim toga da obrazovanje treba omogućiti svakom pojedincu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu.

---

⁸ Zakon o srednjem obrazovanju Unsko-sanskog kantona (Sl. glasnik USK 17/12)

4.8. Konvencija o pravima djeteta (1989) u članu 2. zabranjuje diskriminaciju djeteta po bilo kom osnovu, uključujući diskriminaciju koja proizlazi iz bilo kog oblika poteškoće. Član 9. se odnosi na pravo djeteta da živi sa roditeljima i to pravo se može osporiti samo onda kada je odvajanje od roditelja u najboljem interesu djeteta. U članu 23., točki 1. posebno se naglašava da će Države stranke priznati da dijete s teškoćama u duševnom ili tjelesnom razvoju treba voditi ispunjen i pristojan život u uvjetima koji jamče dostojanstvo, jačaju djetetovo oslanjanje na vlastite snage i olakšavaju njegovo djelatno sudjelovanje u zajednici. Također, u članu 28., točki 1., ističe se kako Države stranke priznaju **svakome** djetetu pravo na obrazovanje te će u svrhu ostvarivanja tog prava postupno i **na temelju jednakih mogućnosti** za svu djecu osobito svima osigurati obvezno i besplatno osnovno obrazovanje.

Nakon usvajanja Konvencije o pravima djeteta uslijedile su brojne akcije, a od posebnog je značaja Salamanca dokument (donesen u Španjolskoj 1994, a organiziran od strane UNESCO-a) koji sadrži standardne propise UN-a o izjednačavanju šansi za osobe s invaliditetom. Od brojnih preporuka sadržanih u ovom dokumentu važno je istaknuti slijedeće:

- Roditelji imaju pravo biti konzultirani i pravo da budu partneri u donošenju odluka važnih za razvoj i obrazovanje djeteta;
- Upućivanje djeteta u specijalne škole mora biti izuzetak koji se primjenjuje samo onda kada je to u najboljem interesu djeteta;
- Dječji razvoj treba poticati otkrivanjem očuvanih potencijala djeteta.

4.9. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda i Opcionalni protokol (u daljnjem tekstu CPRD) koju je Bosna i Hercegovina ratificirala 12. marta 2010. godine, a stupila je na snagu 11. aprila 2010. godine, u članu 24. definira područje odgoja i obrazovanja.

U točki 1. člana 24. CPRD navodi se da Države stranke priznaju pravo osoba s invaliditetom na obrazovanje. U cilju ostvarenja ovog prava bez diskriminacije i na osnovi jednakih mogućnosti, države stranke će osigurati uključivost obrazovnog sustava, kao i cjeloživotno obrazovanje, usmjereno na:

- a. puni razvoj ljudskog potencijala i osjećaja dostojanstva i vlastite vrijednosti, osnaživanja poštivanja ljudskih prava, temeljnih sloboda i ljudske raznolikosti,
- b. razvoj osobnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih talenata i kreativnosti, te mentalnih i tjelesnih sposobnosti, u njihovu punom potencijalu,
- c. omogućavanje djelotvornog sudjelovanja osoba s invaliditetom u slobodnom društvu.

U točki 2. člana 24. CPRD definirano je kako će u ostvarenju prava osoba s invaliditetom države stranke osigurati:

- a. da djeca s teškoćama u razvoju ne budu isključena iz besplatnog i obveznog osnovnog ili iz srednjeg obrazovanja na osnovi teškoća u razvoju,
- b. da osobe s invaliditetom mogu imati pristup uključujućem, kvalitetnom i besplatnom osnovnom obrazovanju i srednjem obrazovanju, na ravnopravnoj osnovi s drugima, u zajednicama u kojima žive,
- c. razumnu prilagodbu individualnim potrebama,
- d. da osobe s invaliditetom dobiju potrebnu pomoć, unutar općeg obrazovnog sustava, kako bi se olakšalo njihovo djelotvorno obrazovanje,
- e. pružanje djelotvornih individualiziranih mjera potpore u okruženjima koja najviše pridonose akademskom i socijalnom razvoju, u skladu s ciljem potpunog uključivanja.

Točka 4. člana 24. CPRD određuje kao će države stranke poduzeti odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnika, uključujući nastavnike s invaliditetom, koji znaju znakovni jezik i Brailleovo pismo i obučit će stručnjake i osoblje koje radi na svim obrazovnim razinama. Takva obuka će uključivati svijest o invaliditetu i korištenje odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala za potporu osobama s invaliditetom.

Kao što je vidljivo iz članka 24. CPRD, ovaj dokument predstavlja osnovu za razvoj inkluzivne prakse u Bosni i Hercegovini, a za provođenje odredbi CPRD Bosna i Hercegovina se obvezala njenom ratifikacijom 2010. godine.

4.10. Akcijski plan Vijeća Europe za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006.-2015. u točki 3.4.2. (Obrazovanje), navodi konkretne ciljeve koji su usmjereni na:

- a. osiguravanje da sve osobe, bez obzira na narav i stupanj oštećenja, imaju jednak pristup obrazovanju i razvijaju svoju osobnost, talente, stvaralaštvo te intelektualne i tjelesne sposobnosti do punog potencijala;
- b. osiguravanje da osobe s invaliditetom pronađu svoje mjesto u redovnom obrazovanju poticanjem relevantnih tijela na razvoj obrazovnih resursa usmjerenih ka zadovoljavanju potreba osoba s invaliditetom;
- c. podržavanje i promicanje cijeloživotnog učenja osoba s invaliditetom svih dobi i olakšavanje učinkovitog i djelotvornog prijelaza između faza obrazovanja te između obrazovanja i zaposlenja;
- d. poticanje na svim razinama obrazovnog sustava, uključujući djecu od najranije dobi, poštivanje prava osoba s invaliditetom.

Osim navedenih propisa, Strategija se temelji i na **Strateškom okviru za europsku suradnju u obrazovanju i osposobljavanju**⁹ te **Politici u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini**¹⁰. Usvojene su također **Strategija unaprijeđenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Federaciji Bosni i Hercegovini 2010. – 2014. godine** te **Strategija unaprijeđenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2010. – 2015.** Strategija uzima u obzir i novi **Strateški okvir Europske komisije za obrazovanje** (Rethinking education, 2012.^{11, 12}) kojim se i u otežanim ekonomskim okolnostima snažno naglašava važnost ulaganja u inkluzivno obrazovanje i razvoj vještina potrebnih za učinkovitu prilagodbu promjenjivim životnim okolnostima. Naglasak je stavljen na unaprijeđivanje kvalitete predškolskog i školskog odgoja i obrazovanja s ciljem razvoja inkluzivnih vrtića i škola.

U skladu s navedenim dokumentima posebno se nastoji osnažiti unapređivanje kvalitete i djelotvornosti inkluzivnog odgoja i obrazovanja, promicanje jednakosti,

---

⁹ Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training („ET 2020“)

¹⁰ Vijeće ministara – Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH 76/08)

¹¹ European Commission: Rethinking education: investing in skills for better socio-economic outcomes

¹² Council conclusions of 26 November 2012 on education and training in Europe 2020 – the contribution of education and training to economic recovery, growth and jobs

socijalne kohezije i aktivnog građanstva te osnaživanje inovativnosti na svim nivoima obrazovanja – od predškolskog do srednješškolskog.

Jedan od najvećih izazova prije svega pravne struke, ali i stručnjaka iz svih oblasti trebalo bi biti usklađivanje federalnih, entitetskih i kantonalnih pravnih normi sa navedenim međunarodnim dokumentima čime se doprinosi eliminiranju diskriminacije, i svakako, normiranje uz izradu finansijskog okvira višegodišnjeg planiranja sredstava, kao jedan instrument osiguranja uspješne provedbe pravnih propisa.

Unatoč značajnom broju međunarodnih i nacionalnih propisa koji su usvojeni u Bosni i Hercegovini, položaj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno obrazovnom sistemu još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou. Primjena navedenih propisa u praksi ponekad izostaje, a ponekad se ne provodi u cijelosti što dovodi do direktne ili indirektno diskriminacije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju ili do isključivanja iz redovnih odgojno-obrazovnih programa.

Strategija ima za cilj objediniti mjere iz opisanih propisa i na konkretan način definirati način njihove primjene u praksi kako bi inkluzivna **praksa** doista zaživjela u odgojno obrazovnim ustanovama u Unsko-sanskom kantonu.

5 MJERE I PODRUČJA DJELOVANJA

Kako bi se povećala kvaliteta uključivanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovan odgojno-obrazovni sistem Unsko-sanskog kantona Strategijom se definiraju slijedeća područja djelovanja:

1. Razvoj cjelovitog sistema podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju u odgoju i obrazovanju,
2. Podizanje kvalitete rada odgojno-obrazovnog osoblja i jačanje stručnih kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova,
3. Razvoj podrške porodicama djece/učenika sa poteškoćama u razvoju,
4. Unaprijeđenje uloge nevladinih udruženja u procesu razvoja inkluzije,
5. Korištenje projektnih finansijskih sredstava za razvoj inkluzije.

Za svako od navedenih područja djelovanja Strategija propisuje jasne mjere i odgovornosti za njihovo provođenje te vremenski okvir u kojem će pojedine mjere biti provedene. Sedmogodišnji Plan implementacije Strategije daje jasniji pregled dinamike provođenja mjera s ciljem lakšeg praćenja provedbe i evaluacije postignutih rezultata.

5.1 RAZVOJ CJELOVITOG SISTEMA PODRŠKE DJECI/UČENICIMA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U ODGOJU I OBRAZOVANJU

Kvalitetan odgoj i obrazovanje jedno je od prioritarnih područja brojnih međunarodnih i kantonalnih dokumenata¹³ koji se odnose na aktivnosti države i kantona u korist djece.

Obrazovanje je sveobuhvatno, odnosi se na sva životna razdoblja, od predškolskoga do profesionalnoga obrazovanja i usavršavanja, te cjeloživotnoga učenja. Kako bi se spriječilo društveno raslojavanje i isključenost pojedinaca i skupina, poduzimaju se mjere koje osiguravaju ujednačenost pristupa odgojno-obrazovnim uslugama u Unsko-sanskom kantonu.

---

¹³ Pravilnik o odgoju i obrazovanju, praćenju i ocjenjivanju djece sa teškoćama u razvoju (SG USK, broj 4/2010, str. 88); Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju (SG USK, broj 5/2004, str.1); Pravilnik s kriterijima za upis učenika/ca u prvi razred srednje škole u Unsko-sanskom kantonu (SG USK, broj 6/2013, str.470); Zakon o srednjem obrazovanju (SG USK broj 17/2012, str. 1); Ustav Federacije Bosne i Hercegovine.

U odnosu na djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju temeljno je nastojanje učiniti odgojno-obrazovni sistem dostupan svima, te unaprijediti profesionalno usavršavanje odgajatelja, učitelja i nastavnika u cilju ostvarenja načela „Društvo za sve“.

Ustanove redovnog obrazovanja i specijaliziranih programa treba poticati na pružanje podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Djeca sa poteškoćama predškolske dobi ne bi smjela biti izolirana od druge djece već bi, uz provedbu programa prilagođenog njihovim sposobnostima, potrebama i interesima trebala biti uključena u sve redovite aktivnosti vrtića i u redovite skupine.

Razvoj strukovnog obrazovanja za kvalifikacije temeljene na kompetencijama također podržava jačanje mogućnosti profesionalnoga i osobnoga razvoja učenika sa poteškoćama u razvoju, s ciljem povećanja njihove zapošljivosti.

Jedan od najdjelotvornijih načina unapređivanja kvalitete obrazovnih sistema jesu intervencije na vrtićkoj/školskoj razini koje su usmjerene na dijete/učenika. Tim se intervencijama uspostavljaju mehanizmi identificiranja poteškoća u učenju/funkcioniranju i mehanizmi pružanja dodatne podrške djeci/učenicima s pomoću kojih se unapređuju njihova postignuća. Stoga uspješni obrazovni sistemi, jednako kao i uspješni vrtići i škole (na mikrorazini), osobitu pozornost posvećuju individualnoj podršci djeci/učenicima¹⁴, i to ne samo djeci/učenicima sa poteškoćama nego svima.

U odgojno-obrazovnom sistemu Unsko-sanskog kantona postoji određen broj pojedinačnih oblika podrške djeci/učenicima koji su usmjereni na poboljšanje njihovih obrazovnih postignuća, razvoj njihovih osobnih potencijala i njihove sveukupne dobrobiti, no oni nemaju sistemski karakter. Neki od oblika podrške podrazumijevaju asistente u nastavi u pojedinim, većinom, osnovnim školama, izrađeni individualizirani i prilagođeni odgojno-obrazovni programi, rad stručnih suradnika, uključivanje roditelja u planiranje rada s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, ali upravo kako je već navedeno, radi se o sporadičnim slučajevima i ovi oblici potpore uvelike ovise o senzibilitetu pojedinih uprava škola. Projektom koji se tijekom 2014./2015. godine provodi u partnerstvu međunarodne organizacije Save the Children International i Ministarstva obrazovanja, nauke kulture i sporta USK educirano je 340

---

¹⁴ Barber, M. and Mourshed, M. (2007.). How the World's Best-performing School Systems Come Out On Top.

asistenata u nastavi i vrtiću tijekom 2014. godine. Kapaciteti za pružanje ovog oblika podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, dakle, postoje, važno je kroz nastavak djelovanja nadležnog Ministarstva, odgojno-obrazovnih ustanova i Pedagoškog zavoda USK osigurati uključivanje asistenata u nastavi i vrtiću te kontinuitet podrške u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama.

Stoga je glavni cilj u ovome području djelovanja osigurati cjelovit sistem podrške djeci i učenicima koji ujedinjuje različite mehanizme podrške unutar odgojno-obrazovnih institucija i izvan njih, a uključuje podršku u učenju, psihološku podršku i karijerno savjetovanje, kao i dodatne specifične oblike podrške djeci i učenicima sa poteškoćama.

MJERA 5.1.1.: Uspostaviti standardizirane mehanizme rane identifikacije razvojnih potreba i mogućih poteškoća djece/učenika

Odgojno-obrazovni sistem utemeljen na jednakim prilikama podrazumijeva sistem podrške djeci/učenicima usmjeren na zadovoljavanje specifičnih potreba svakog djeteta/učenika. Zato je nužno sistemski provoditi ranu identifikaciju razvojnih potreba i mogućih poteškoća kod djece. Rana identifikacija razvojnih i okolinskih rizika od ključne je važnosti za pravovremenu i učinkovitu ranu intervenciju, prevenciju problema, unapređenje mentalnog zdravlja i stvaranje uvjeta za kvalitetan odgoj i obrazovanje svakog djeteta/učenika. U sistem rane identifikacije trebaju biti uključena sva djeca do polaska u školu, neovisno o tome jesu li uključeni u programe predškolskog odgoja. Da bi se ova mjera ostvarila potrebno je osigurati:

- obvezno redovito provođenje postupaka rane identifikacije mogućih poteškoća kod djece između njihove 3. i 5. godine korištenjem prikladnoga standardiziranog postupka i dijagnostičkog instrumentarija¹⁵ (u ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja),
- obvezno provođenje identifikacije mogućih poteškoća kod djece u procesu utvrđivanja psihofizičke zrelosti djece za školu korištenjem prikladnog standardiziranog postupka i dijagnostičkog instrumentarija (u osnovnim školama).

---

¹⁵ Vidjeti Dodatak 1

Standardizirani postupak detekcije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju podrazumijeva točno definirane testove koji se primjenjuju za svako dijete na svim razvojnim područjima kako bi utvrdio nivo funkcioniranja djeteta. Ovi testovi moraju biti korišteni od strane Komisije za dijagnostiku koja će biti pri domovi zdravlja ili odgojno-obrazovnim ustanovama i raditi će usklađeno/ujednačeno u svih osam općina Unsko-sanskog kantona. Procjena djeteta mora trajati dovoljno dugo da se može dijagnosticirati funkcionalnost na svim razvojnim područjima, a zaključak Komisije za dijagnostiku mora biti usmjeren na potencijale, potrebe i interesa djeteta s jasnim preporukama odgojno-obrazovnim ustanovama na koji način mogu poticati daljnji razvoj djeteta. Zaključci moraju biti individualizirani, a postupak detekcije djeteta omogućiti puno sudjelovanje roditelja kako bi se prikupile sve relevantne informacije o funkcioniranju djeteta u prirodnom okruženju. U Komisiji trebaju biti angažirani stručnjaci iz područja dijagnostike, kako medicinske, tako i socio-pedagoške. Preporuča se uključivanje slijedećih stručnjaka koji moraju proći dodatne obuke za dijagnostiku, sukladno testovima koji čine standardizirani instrumentarij (vidi Dodatak 1):

- defektolog,
- logoped,
- psiholog,
- fizioterapeut,
- liječnik pedijatar (po potrebi).

AKTIVNOST 5.1.1.1. - osigurati kadrovske (psiholozi, defektolozi i logopedi, mobilni stručni timovi), financijske i prostorne uvjete u vrtićima i osnovnim školama za provođenje standardiziranih postupaka rane identifikacije poteškoća kod djece.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona; Ministarstvo finansija, lokalna samouprava.
- PROVEDBA: Direktori vrtića i škola, stručni suradnici i stručnjaci - članovi mobilnih stručnih timova.
- ROK: 2015. – 2020.
- POKAZATELJI PROVEDBE: broj predškolskih i osnovnoškolskih ustanova koje provode postupak rane identifikacije.

AKTIVNOST 5.1.1.2. - promijeniti postupak utvrđivanja spremnosti djece za osnovnu školu (Pravilnik o upisu) koji regulira sastav Komisije za dijagnostiku za utvrđivanje spremnosti djece za osnovnu školu, tako da u sastavu stručnog povjerenstva obvezno budu uključeni psiholozi, defektolozi i logopedi koji su osposobljeni za korištenje standardiziranih postupaka za ranu identifikaciju poteškoća u razvoju kod djece/učenika, a koje utječu na odgojno-obrazovni uspjeh.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK.
- PROVEDBA: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK.
- ROK: 2016.
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izmijenjen Pravilnik o upisu djece u osnovnu školu.

AKTIVNOST 5.1.1.3. – provesti obuke¹⁶ članova Komisije za dijagnostiku u skladu s popisom testova za procjenu djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te dodatno obučiti članove povjerenstva o načinu pisanja zaključaka u obliku preporuka o načinu pružanja podrške utemeljene na potencijalima, interesima i potrebama djece/učenika.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK.
- PROVEDBA: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, Pedagoški zavod USK.
- ROK: 2018. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj educiranih članova Komisije za dijagnostiku djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, broj formiranih Komisija, broj izdanih rješenja baziranih na potencijalima, interesima i potrebama individualno za svako dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Trenutno je stručno povjerenstvo u ingerenciji Ministarstva zdravstva i socijalne politike, a vrši procjenu za odgojno-obrazovni sistem. Predsjednik povjerenstva trenutno je najčešće liječnik što pokazuje orijentaciju procjene djece/učenika po medicinskom modelu. Rezultati procjene, koja traje prekratko da bi se dobio realni uvid u funkcioniranje djeteta/učenika, najčešće su uopćeni i teško mogu biti upotrebljivi zaposlenicima u odgojno obrazovnim ustanovama. Važno je stoga povjerenstvo formirati pri Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, vrijeme provođenja procjene značajno produljiti, i formirati stručni sastav Komisije za

---

¹⁶ Vidi Dodatak 2 – popis obuka za članove Komisije za dijagnostiku

dijagnostiku sukladno gore navedenom. Trenutni sastav je varijabilan, a educiranost članova stručnog povjerenstva za detekciju djece sa poteškoćama u razvoju nije ujednačena te ne postoji standardizacija postupka i orijentiranost prema potencijalima, interesima i potrebama individualno za svako procijenjeno dijete/učenika.

MJERA 5.1.2.: Uspostaviti mehanizme rane intervencije¹⁷, praćenja, savjetovanja i drugih oblika podrške djeci i roditeljima u vrtićima

Predškolsko razdoblje iznimno je važno razdoblje u razvoju pojedinca i zato je predmet posebne društvene brige i zaštite. U predškolskom razdoblju stvaraju se temelji za cjelokupan kasniji razvoj djeteta, pa tako i za kvalitetu njegova odgoja i obrazovanja. Posebno je važna sistemska podrška djeci sa poteškoćama i njihovim roditeljima. Da bi se osigurala sistemska podrška djeci i roditeljima u vrtićima i udovoljilo njihovim specifičnim potrebama, nužno je, nakon identifikacije razvojnih potreba djece, uspostaviti pravovremenu, stručnu i kontinuiranu podršku koja uključuje ranu intervenciju, praćenje psihofizičkog razvoja djeteta i savjetovanje roditelja. Mehanizmi identifikacije, intervencije, savjetovanja i praćenja moraju biti planski vođeni i evaluirani.

Evaluacija identifikacije, intervencije, savjetovanja i praćenja djeteta treba biti u nadležnosti Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, a neposredno povezana s povratnim informacijama, prije svega, roditelja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, zatim, zaposlenika u odgojno-obrazovnim ustanovama i tek na posljetku sa statističkim podacima o broju provedenih identifikacija, savjetovanja i intervencija. Potrebno je izraditi strukturirane upitnike za roditelje i zaposlenike u odgojno-obrazovnim ustanovama iz kojih će biti jasno vidljivo zadovoljstvo provedenim mehanizmima, a čestice upitnika trebaju se temeljiti na standardima kvalitete koji se žele postići. Ovisno o rezultatima evaluacije na godišnjem nivou Ministarstvo će planirati rad u narednoj godini i izvršiti potrebne intervencije za unaprijeđenje mehanizama identifikacije, intervencije, savjetovanja i praćenja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju. Nije dovoljno samo prikupiti povratne informacije, ukoliko izostane intervencija za unaprijeđenje postojećeg stanja,

---

¹⁷ Vidi Dodatak 3 – važnost rane intervencije u djetinjstvu

evaluacija postaje sama sebi svrha, a sistem dugoročno ne napreduje, već stagnira i gubi na kvaliteti.

Sistemska skrb o potrebama djece i njihovih roditelja uključuje sve sudionike u predškolskom odgoju i obrazovanju kao i druge sisteme koji skrbe o djeci i njihovim pravima (socijalna skrb, zdravstvena skrb i pravosuđe), pa je stoga od posebne važnosti suradnja svih institucija unutar sistema odgoja i obrazovanja kao i međusektorska suradnja. Nužno je, koliko god je to moguće, da se pomoć i podrška pružaju u prirodnoj i inkluzivnoj okolini. Ključnu ulogu u koordiniranju i provođenju svih aktivnosti trebaju imati stručni timovi u vrtićima jer su oni u svakodnevnom i neposrednom kontaktu s djecom i njihovim roditeljima. Pomoć i podrška djeci uključuje sistemska, pravovremenu, stručnu i interdisciplinarnu pomoć i podršku roditeljima da bi se podigla kvaliteta roditeljstva i kvaliteta življenja djece u porodici, a posebno pomoć i podrška roditeljima djece sa poteškoćama. Da bi sistem podrške bio cjelovit, nužno je da postoji podrška i kod prijelaza djece u druge institucije (iz vrtića u školu) i obvezna suradnja s institucijama u koje dijete prelazi.

AKTIVNOST 5.1.2.1. – uspostaviti mehanizme rane intervencije, praćenja psihofizičkog razvoja i savjetovanja roditelja u vrtićima.

- NADLEŽNOST: Vrtići
- PROVEDBA: Stručni timovi u vrtićima
- ROK: Kontinuirano do 2022. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj vrtića s učinkovitim mehanizmima rane intervencije, praćenja psihofizičkog razvoja i savjetovanja roditelja.

MJERA 5.1.3.: Uspostaviti mehanizme identifikacije, savjetovanja i praćenja u osnovnim i srednjim školama.

Učenici koji nemaju razvijene načine učinkovita suočavanja s poteškoćama u pravilu postižu osjetno slabiji uspjeh no što bi to njihove sposobnosti omogućavale, a nerijetko se i sukobljavaju s okolinom. Stoga je suočavanje s tim izazovima na prikladan način vrlo važno ne samo za školski uspjeh učenika, nego i za njihovu osobnu dobrobit u cjelini. Učenici pred kraj osnovnoškolskog, odnosno srednjoškolskog obrazovanja moraju donijeti odluku o nastavku školovanja. Odabir

srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja u velikoj mjeri utječe ne samo na njihov budući akademski uspjeh, nego i na realizaciju njihovih životnih ciljeva. U isto vrijeme, donošenje pravilne odluke zahtijeva dobru informiranost, no jednako tako i utvrđivanje vlastite motivacije i realnu procjenu vlastitih sposobnosti. Zbog toga velik broj djece i mladih, osobito onih koji ne mogu dobiti pomoć u svojim obiteljima, za donošenje odluke treba primjerenu podršku u obliku organiziranog i dobro strukturiranog karijernog savjetovanja.

Učenici sa poteškoćama predstavljaju posebno ranjivu skupinu djece i mladih ljudi, a njihovo osnaživanje i izjednačavanje u prilikama, uz opće mehanizme podrške namijenjene svim učenicima, zahtijeva i dodatne, specifične mehanizme. Zbog toga učenicima sa poteškoćama, uz savjetovanje namijenjeno svim učenicima, treba omogućiti i dodatno savjetovanje sa socijalnim pedagogom, logopedom i defektologom, ponajprije zbog zadovoljavanja specifičnih potreba koje su vezane uz teškoće učenika i odgovarajućeg profesionalnog usmjeravanja. Potrebno je uspostaviti dodatne oblike akademske, emocionalne i socijalne podrške učenicima sa poteškoćama te usustaviti suradnju svih sudionika u procesu identifikacije, praćenja i podrške učenika sa poteškoćama. To podrazumijeva osnaživanje mehanizama suradnje unutar škole (između učitelja, roditelja i stručnog tima) i između škola i drugih ustanova (između osnovnih i srednjih škola, domova zdravlja i centara za socijalnu skrb, itd.).

Da bi škole mogle pružiti učenicima ovakve vrste podrške, potrebno je uspostaviti mehanizam identifikacije, praćenja i savjetovanja učenika i njihovih roditelja koji uključuje:

- a. rad školskog psihologa s učenicima putem individualnog savjetovanja, razvoj metakognitivnih, socijalnih i emocionalnih vještina i profesionalno usmjeravanje (karijerno savjetovanje) te savjetovanje roditelja,
- b. rad razrednika s učenicima praćenjem i individualnim savjetovanjem učenika i njihovih roditelja u vezi sa školskim uspjehom i drugim aspektima života u školi te kroz profesionalno informiranje,
- c. rad učitelja i nastavnika s učenicima putem individualnog savjetovanja učenika i njihovih roditelja u vezi s učenjem pojedinog predmeta.

AKTIVNOST 5.1.3.1. - organizirati sistem individualnog savjetovanja učenika i roditelja sa školskim psihologom, razrednikom, učiteljima i nastavnicima.

- NADLEŽNOST: Osnovne i srednje škole
- PROVEDBA: Educirani školski psiholozi, učitelji i nastavnici
- ROK: Kontinuirano DO 2022. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj učenika sa poteškoćama koji su koristili mogućnost individualnog savjetovanja; broj sati individualnog savjetovanja; broj škola koje provode program individualnog savjetovanja.

AKTIVNOST 5.1.3.2. - uključiti savjetodavni rad s učenicima sa poteškoćama u učiteljsku/nastavničku normu neposrednog odgojno-obrazovnog rada sa učenicima.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK
- PROVEDBA: Eksperti Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK i Pedagoškog zavoda, sindikati
- ROK: 2015. – 2016.
- POKAZATELJI PROVEDBE: Odgovarajuća rješenja u propisima koji definiraju normu učitelja i nastavnika

AKTIVNOST 5.1.3.3. – organizirati sistem dodatnog individualnog savjetovanja učenika sa poteškoćama i njihovih roditelja s logopedom, defektologom i socijalnim pedagogom i/ili socijalnim radnikom.

- NADLEŽNOST: Škole
- PROVEDBA: Logopedi, defektolozi, socijalni pedagozi, socijalni radnici u školama te mobilni stručni timovi
- ROK: Kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj učenika sa poteškoćama koji su se koristili individualnim savjetovanjem. Broj sati individualnog savjetovanja.

AKTIVNOST 5.1.3.4. – osigurati ljudske, financijske i prostorne resurse za poludnevni boravak tijekom kojega se provodi produženi stručni postupak.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; škole, lokalna samouprava
- PROVEDBA: Stručni suradnici u školama i/ili suradničkim ustanovama

- ROK: Kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj škola u kojima se provodi poludnevni boravak tijekom kojega se provodi produženi stručni postupak. Broj učenika uključen u poludnevni boravak tijekom kojega se provodi produženi stručni postupak.

AKTIVNOST 5.1.3.5. – uspostaviti učinkovit sistem odobravanja, financiranja, angažiranja, edukacije i licenciranja asistenata u nastavi.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; Pedagoški zavod; lokalna samouprava
- PROVEDBA: Stručni tim sastavljen od stručnjaka iz Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, Pedagoškog zavoda, škola i relevantnih službi lokalne samouprave te drugih suradnih institucija
- ROK: 2015. - 2018. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Usvojen pravilnik koji regulira sve relevantne aspekte rada asistenata u nastavi. Broj angažiranih, educiranih i licenciranih asistenata u nastavi.

AKTIVNOST 5.1.3.6. – osmisлити skupine vršnjačke potpore¹⁸ i ugraditi ih u školski kurikulum.

- NADLEŽNOST: Škole
- PROVEDBA: Stručni suradnici u školama, učitelji
- ROK: Kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj škola koje u školskim kurikulumima imaju ugrađene skupine vršnjačke potpore za učenike sa poteškoćama. Broj učenika koji su uključeni u rad skupina vršnjačke potpore.

Ciljevi osnivanja skupina vršnjačke potpore su promicanje interesa djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju, traženje rješenja s obzirom na izazove s kojima se svakodnevno susreću, poticanje kulture dijaloga i tolerancije među vršnjacima bez obzira na različite sposobnosti, interese i potrebe. Rezultati formiranja skupina vršnjačke potpore odnose se na razvoj vještina komunikacije u uvjetima različitosti te razvoj stava solidarnosti i osjećaja odgovornosti prema drugim učenicima.

---

¹⁸ Vidi Dodatak 4 – primjer ugradnje vršnjačke potpore u kurikulum

Vršnjačka potpora razvija se metodama razgovora, rasprave, izlaganja, demonstracije, grupnim radom s djecom/učenicima, kreativnim radionicama, uvođenjem slikovnica o djeci s poteškoćama u razvoju, igranjem uloga u kojima djeca/učenici „postaju“ djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju (pisanje ne dominantnom rukom, ustima, crtanje stopalima, boravak u invalidskim kolicima za vrijeme izvođenja neke aktivnosti, vezanje očiju, demonstracija raznih vrsta oštećenja vida pomoću naočala i sl.).

MJERA 5.1.4.: Uspostaviti mehanizme podrške u učenju u školama.

Da bi se omogućio razvoj potencijala učenika sa poteškoćama, potrebno je u školama uspostaviti sistemski oblik kvalitetne dodatne podrške koji uključuje:

- a. individualizirano poučavanje i učenje,
- b. učenje po prilagođenom programu,
- c. učenje po posebnom programu.

Individualizirani odgojno obrazovni program (IOOP) izvodi se u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, a predstavlja program u kojem se ne modificiraju ishodi učenja (u smislu smanjivanja opsega nastavnog gradiva koje će učenik usvojiti ili vještina koje će dijete/učenik razviti) već se individualiziraju metode pomoću kojih će dijete/učenik usvojiti određene vještine i nastavno gradivo sukladno redovnom odgojno-obrazovnom programu. U primjeni individualizacije mogu se primjerice koristiti umne mape, slikopriče, izdvajanje bitnog iz određenog teksta, dramatizacija određenih odgojno-obrazovnih sadržaja, korištenje kalkulatora, računala za vođenje bilješki, diktafona (kod slijepo djece/učenika), smanjivanje broja zadataka u pisanim testovima (ali ne smanjivanje težine), preferiranje usmenog nad pismenim načinom provjere znanja ili pismenog nad usmenim (ovisno o funkcioniranju učenika), korištenje što više konkretna u radu i dr. Program se izrađuje na temelju sposobnosti, interesa i potreba djeteta/učenika.

Prilagođeni odgojno-obrazovni program (POOP) izvodi se u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, a predstavlja odgojno-obrazovni program u kojem se modificiraju ishodi učenja, tj. dijete/učenik koji polazi POOP ne mora usvojiti sve vještine i nastavno gradivo predviđeno redovnim odgojno-obrazovnim programom. Kao i kod IOOP-a, kod POOP-a se također uvode inovativne metode kako bi

dijete/učenik usvojio i modificirane ishode učenja. Program se izrađuje na temelju sposobnosti, potreba i interesa djeteta/učenika, a prilagođava se u rasponu djetetovih/učeničkih sposobnosti, nema ograničenja do koje mjere se može prilagođavati program. Naglasak se stavlja na socijalizacijsku i odgojnu komponentu odgojno-obrazovnog sistema dok akademske vještine predstavljaju sekundarni nivo.

Posebni odgojno-obrazovni program (PP) izvodi se u specijalnim ustanovama i ne predstavlja inkluzivnu praksu te kao takav nije niti predmetom ove Strategije.

Najveća prepreka punoj inkluziji djece i učenika sa poteškoćama u razvoju jesu još uvijek prisutne predrasude, i to podjednako od djece, učenika, odgojitelja, učitelja, stručnih suradnika, direktora i od roditelja djece i učenika bez poteškoća u razvoju. Povrh toga, odgojno-obrazovne ustanove još uvijek nisu dovoljno prostorno prilagođene djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju, a i rijetko koja ima potrebnu specifičnu opremu. Prostorne zapreke očituju se kroz ne izgrađene pristupne rampe odgojno-obrazovnim ustanovama, ne postojanje skalamobila ili lifta unutar odgojno-obrazovnih ustanova u kojima se odgojno-obrazovni programi izvode na katu, jedinstvena veličina stolaca i stolova u skupinama i razredima, ne postojanje prilagođenih sjedala za djecu s motoričkim teškoćama, postavljanje materijala na nedostupna mjesta za teže pokretnu ili nepokretnu djecu/učenike, puno detalja na zidovima što ometa djecu/učenike s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD) i dr.

Zbog toga je potrebno transformirati vrtiće i škole u prijateljsko okruženje za djecu i učenike sa poteškoćama u razvoju, okruženje u kojem će se oni osjećati njegovim jednako vrijednim sastavnim dijelom i koje će kontinuirano raditi na eliminiranju zapreka za njihovu potpunu integraciju. Zapreke u ovom smislu odnose se na već gore spomenute prostorne prepreke, stavove odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika, direktora i roditelja djece/učenika bez poteškoća u razvoju, nedostatak potrebne didaktičke opreme (brailleovi strojevi, digitalna oprema, 3D modeli slova, geografskih karata i drugog materijala i sl.). Zapreke se također manifestiraju kroz nedovoljan broj stručnih suradnika, nedovoljnu educiranost odgajatelja i učitelja za pružanje podrške djeci sa poteškoćama u razvoju, nedovoljan broj uključenih asistenata u nastavi i vrtiću i dr.

AKTIVNOST 5.1.4.1. – uključiti dopunsku nastavu u učiteljsku/nastavničku normu neposrednog odgojno-obrazovnog rada s učenicima.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK
- PROVEDBA: Eksperti Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; sindikati
- ROK: 2015. – 2016. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Odgovarajuća rješenja u propisima koji definiraju normu učitelja i nastavnika.

AKTIVNOST 5.1.4.2. – osigurati redovito provođenje dopunske nastave u skladu s realnim potrebama učenika.

- NADLEŽNOST: Škole
- PROVEDBA: Direktori, stručni suradnici, učitelji
- ROK: Odmah po donošenju Strategije
- POKAZATELJI PROVEDBE: Postotak škola koje redovno provode dopunsku nastavu u skladu s realnim potrebama učenika. Broj i postotak učenika koji su uključeni u dopunsku nastavu. Broj održanih sati dopunske nastave po učeniku po školi.

AKTIVNOST 5.1.4.3. – kreirati programe razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina i ugraditi ih u školski kurikulum¹⁹.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; škole
- PROVEDBA: Direktori, stručni suradnici, učitelji
- ROK: Odmah po donošenju Strategije
- POKAZATELJI PROVEDBE: U školske kurikulume svih škola ugrađeni su elementi razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina. Broj škola koje su razvile programe razvoja metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina i uključile ih u školski kurikulum.

AKTIVNOST 5.1.4.4. – eliminirati prostorne prepreke u vrtićima i školama i prilagoditi prostor djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju. Opremiti vrtiće i škole specifičnom didaktičkom opremom nužnom za primjereno sudjelovanje djece i učenika sa poteškoćama u odgojno-obrazovnom procesu.

---

¹⁹ Vidi Dodatak 5 – sastavnice programa metakognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; Ministarstvo finansija; lokalne samouprave; vrtići; škole i nevladine organizacije.
- PROVEDBA: Osnivači odgojno-obrazovnih ustanova, vrtići, škole, nevladine organizacije
- ROK: 2015. – 2021. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađen pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti. Prostorna pristupačnost svih odgojno-obrazovnih objekata potpuno prilagođena standardima Pravilnika. Postotak vrtića i škola opremljenih specifičnom didaktičkom opremom.

šspecifična didaktička oprema dijeli se prema razvojim područjima djeteta/učenika na opremu koja je usmjerena razvoju motoričkih, senzoričkih, kognitivnih, verbalnih i socijalnih funkcija. Ovisno u kojem području funkcioniranja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju treba dodatnu podršku važno je definirati i listu potrebne didaktičke opreme. Listu potrebne opreme treba preporučiti Komisija za dijagnostiku, a dopuniti je treba stručni tim odgojno-obrazovne ustanove u suradnji sa odgajateljima, učiteljima i roditeljima. Primjerice, u specifičnu didaktičku opremu spadaju: senzorni kutić, balans ploče, mnemo kartice, slikopriče, senzoričke ploče, prilagođena tastatura i miš (najčešće za djecu s motoričkim poteškoćama), vizuo-perceptivne kartice, asistivna tehnologija (za usvajanje početnog čitanja i pisanja, vježbanje fine i grube motorike) i dr..

AKTIVNOST 5.1.4.5. – u radu u odgojnoj skupini, na satovima redovne nastave i satovima razrednika te na roditeljskim sastancima, predavanjima i radionicama senzibilizirati svu djecu, učenike, njihove roditelje i zaposlenike vrtića i škola za specifične potrebe djece i učenika sa poteškoćama u razvoju i za ulogu vrtića i škola u zadovoljavanju njihovih potreba.

- NADLEŽNOST: Pedagoški zavod, vrtići, škole
- PROVEDBA: Stručni timovi sastavljeni od stručnjaka Pedagoškog zavoda, fakulteta i iskusnih praktičara
- ROK: Odmah po donošenju Strategije, kontinuirano

- **POKAZATELJI PROVEDBE:** Sva djeca i učenici predškole, 4. i 8. razreda osnovne te 2. razreda srednje škole, kao i njihovi roditelji, učitelji, odgojitelji, nastavnici, stručni suradnici i direktori prošli su programe senzibilizacije²⁰ za prihvaćanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju.

Senzibilizacija djece/učenika, roditelja i zaposlenika odgojno-obrazovnih ustanova provodi se kroz igru uloga, diskusije, parlamentarne, isticanje primjera dobre prakse, dovođenje odraslih osoba s invaliditetom u skupine, na satove razredne zajednice i roditeljske sastanke da izlažu o svojim iskustvima tijekom pohađanja odgojno-obrazovnih ustanova i kasnije u životu, iskustvenim radionicama koje vode stručnjaci iz područja inkluzivne prakse i sl. U skupinu ili razred mogu se dovesti invalidska kolica kako bi djeca/učenici mogli osobno iskusiti kako je biti dijete/učenik sa motoričkim poteškoćama te se trebaju provoditi igre u kojima kroz iskustvo djeca/učenici i roditelji osvještavaju razlike u funkcioniranju ovisno o poteškoćama i (ne)prilagođenosti društvene okoline.

5.2 PODIZANJE KVALITETE RADA ODGOJNO-OBRAZOVNOG OSOBLJA I JAČANJE STRUČNIH KAPACITETA ODGOJNO-OBRAZOVNIH USTANOVA

Učinkoviti sistem podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju zahtijeva ekipirane timove u odgojno-obrazovnim ustanovama sastavljene od prikladno osposobljenih stručnih suradnika (defektologe, logopede, psihologe, pedagoge). Ti će stručni timovi, uz pružanje izravne podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju, ujedno i koordinirati sve oblike podrške i nužne mehanizme suradnje unutar odgojno-obrazovnih ustanova i između odgojno-obrazovnih ustanova i drugih ustanova, stručnjaka i organizacija koje skrbe o djeci i mladima.

Jednako tako, cjelovit sistem podrške zahtijeva i prikladno osposobljene odgojitelje, nastavnike i direktore. Svi odgajatelji, učitelji, stručni suradnici i direktori trebaju proći kroz obuke o pružanju potpore djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju dok ove obuke ne budu uvrštene u sastavni dio programa na bazičnim pedagoškim fakultetima. Navedeni dionici trebaju biti osposobljeni za odgoj i obrazovanje sve djece/učenika, a ne samo za djecu/učenike bez poteškoća u razvoju kako bi se isključila diskriminacija na osnovi različitih sposobnosti funkcioniranja (bez obzira o

---

²⁰ Vidi Dodatak 6 – program senzibilizacije za prihvaćanje djece i učenika sa poteškoćama u razvoju

kojoj se poteškoći radi). Prolaženje kroz obuke utjecati će na promjenu stavova prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju te će rezultirati kvalitetnijim odgojno-obrazovnim radom. To je osobito važno kada je riječ o uključivanju djece i učenika sa poteškoćama u redovan odgojno-obrazovni proces. Strateška izgradnja kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova za pružanje podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju treba uključiti izradu (ili reviziju) kompetencijskih okvira²¹ za sve stručne suradnike, odgojitelje, nastavnike i direktore te promjene u njihovom inicijalnom obrazovanju i/ili kontinuiranom profesionalnom razvoju.

Uz izgradnju kapaciteta u samim odgojno-obrazovnim ustanovama, potrebno je formirati kantonalnu mrežu potpore vrtićima i školama za potporu inkluzivnom odgoju i obrazovanju.

Mreža potpore inkluzivnom obrazovanju uključuje uspostavljanje mreže ustanova koje provode inkluzivni odgoj i obrazovanje, transformiranje određenog broja odgojno-obrazovnih ustanova u većim mjestima u centre izvrsnosti na području inkluzivnog obrazovanja i uspostavljanjem funkcionalne mreže mobilnih stručnih timova (MST). Takva mreža ujedno funkcionira i kao sustav potpore školama i učiteljima.

MJERA 5.2.1.: Ojačati stručne kapacitete odgojno-obrazovnih ustanova.

AKTIVNOST 5.2.1.1. – zaposliti potreban broj stručnih suradnika tako da u svakom vrtiću, osnovnoj i srednjoj školi postoji stručni tim koji se obavezno sastoji od najmanje dva stručna suradnika, od kojih je jedan obavezno defektolog (za vrtiće i osnovne škole), odnosno psiholog (za srednje škole), a drugi stručnjak logoped, pedagog ili socijalni pedagog, ovisno o specifičnim potrebama ustanova, pri čemu ukupan broj stručnih suradnika ne smije biti ispod broja propisanog važećim Pedagoškim standardom.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; Ministarstvo finansija, lokalna samouprava
- PROVEDBA: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; lokalna samouprava; osnivači odgojno-obrazovne ustanove

---

²¹ Vidi Dodatak 7 – kompetencijski okvir za zaposlenike u odgojno-obrazovnim ustanovama

- ROK: 2019. godina (za vrtiće i osnovne škole), 2022. godina (za srednje škole)
- POKAZATELJI PROVEDBE: Svi vrtići, osnovne i srednje škole imaju ekipirane stručne timove u skladu s brojem djece i učenika.

AKTIVNOST 5.2.1.2. – izraditi/revidirati kompetencijske okvire za (1) stručne suradnike (defektologe, logopede, psihologe, pedagoge, socijalne pedagoge i socijalne radnike) i (2) direktore, odgojitelje, učitelje i nastavnike tako da oni sadržavaju kompetencije (vidi Dodatak 7) potrebne za pružanje različitih oblika podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; Pedagoški zavod; Pedagoški fakultet
- PROVEDBA: Ekspertni timovi sa Pedagoškog i Defektološkog fakulteta, Pedagoškog zavoda i udruženja stručnjaka.
- ROK: 2016. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Usvojeni kompetencijski okviri za stručne suradnike. Usvojeni kompetencijski okviri za direktore, odgojitelje, učitelje i nastavnike.

AKTIVNOST 5.2.1.3. – uskladiti (redefinirati) programe inicijalnog obrazovanja odgojitelja, učitelja i nastavnika s novim kompetencijskim okvirom, tako da se u njih ugradi razvoj profesionalnih kompetencija za pružanje različitih oblika podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju s ciljem razvoja inkluzivne prakse.

- NADLEŽNOST: Pedagoški fakultet, Pedagoški zavod, udruženja stručnjaka, ustanove za obrazovanje odraslih
- PROVEDBA: Ekspertni timovi Pedagoškog fakulteta, Pedagoškog zavoda, udruženja stručnjaka i ustanova za obrazovanje odraslih
- ROK: 2016. – 2018. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj usvojenih novih programa usklađenih s kompetencijskim okvirima za odgojitelje, učitelje i nastavnike.

AKTIVNOST 5.2.1.4. – unaprijediti sistem stručnog usavršavanja (1) stručnih suradnika i (2) direktora, odgojitelja, učitelja i nastavnika, tako da se uključe programi

za razvoj profesionalnih kompetencija za pružanje različitih oblika podrške djeci i učenicima sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Pedagoški zavod; ustanove za obrazovanje odraslih, nevladina udruženja
- PROVEDBA: Pedagoški zavod; eksperti iz ustanova za obrazovanje odraslih, stručnih nevladinih udruženja i drugih suradnih institucija
- ROK: 2015. – 2017. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj novih programa stručnog usavršavanja stručnih suradnika. Broj novih programa stručnog usavršavanja direktora, odgojitelja, učitelja i nastavnika.

AKTIVNOST 5.2.1.5. – uvesti educirane asistente u vrtiću/nastavi²² u rad odgojno-obrazovnih ustanova za pružanje direktne podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK
- PROVEDBA: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, odgojno-obrazovne ustanove
- ROK: 2015. - 2018.
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj educiranih asistenata u vrtiću/nastavi, broj uključenih asistenata u odgojno-obrazovne ustanove, broj djece/učenika kojima asistenti pružaju podršku

MJERA 5.2.2.: Razviti mrežu potpore inkluzivnom obrazovanju.

AKTIVNOST 5.2.2.1. – uspostaviti koordinacijski centar mreže potpore inkluzivnom obrazovanju u Pedagoškom zavodu koji će organizirati i koordinirati aktivnosti (kreiranje i održavanje baze podataka, organizacija obuka, organizacija razmjene iskustava i dr.).

- NADLEŽNOST: Pedagoški zavod
- PROVEDBA: Stručni tim Pedagoškog zavoda
- ROK: 2015. – 2018. godina

---

²² Vidi Dodatak 8 – opis radnog mjesta asistenta u vrtiću/nastavi, obuka asistenata i potrebne kompetencije

- POKAZATELJI PROVEDBE: Funkcionalni koordinacijski centar u Pedagoškom zavodu s jednom osobom s punim radnim vremenom zaduženom za koordinaciju rada kantonalne mreže.

AKTIVNOST 5.2.2.2. – uspostaviti mehanizme pružanja i organiziranja stručne podrške vrtićima i školama.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; Pedagoški zavod
- PROVEDBA: Stručni timovi sastavljeni od stručnjaka iz Pedagoškog zavoda, Pedagoškog fakulteta, stručnih nevladinih udruženja, ustanova za obrazovanje odraslih i iskusnih praktičara
- ROK: 2015. – 2018. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Edukacija stručnih suradnika, direktora, odgojitelja, učitelja, savjetovanje, supervizija.

Mehanizmi podrške odgojno-obrazovnim ustanovama temelje se na radu Komisije za dijagnostiku, mobilnih stručnih timova (MST), asistenata u vrtiću i nastavi, koordinacijskog centra mreže potpore i međusobnoj razmjeni znanja i iskustava odgojno-obrazovnih ustanova.

Preduvjet za funkcioniranje mehanizama podrške jest realizacija aktivnosti 5.2.2.1. čime se uspostavlja koordiniranje svim aktivnostima u ovom segmentu. Nakon formiranja koordinacijskog centra mreže potpore moguće je formirati MST-ove koji će biti nadležni za pružanje potpore odgojno-obrazovnim ustanovama po općinama. Nužna je suradnja koordinacijskog centra – Komisije za dijagnostiku – MST-ova – odgojno-obrazovnih ustanova. Ova osovina suradnje omogućiti će usklađivanje sa informacijama i pravovremeno pružanje potrebnog oblika potpore kako bi se unaprijedila kvaliteta inkluzivnog odgoja i obrazovanja.

Stručna podrška sastoji se od multidisciplinarnog planiranja za svako dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju. Nemoguće je razviti univerzalni program prema vrsti i stupnju poteškoće kao niti okvirni plan i program za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju obzirom da se radi o iznimno heterogenim skupinama gdje svaki pojedinac zahtijeva individualizirani pristup od dijagnostike, preko određivanja u koju odgojno-obrazovnu ustanovu će biti uključen, u koju skupinu/razred unutar ustanove će biti

uključen, koji stručnjaci će biti u sastavu MST-a za konkretno dijete/učenika, koje vještine i osobine ličnosti su potrebne asistentu u vrtiću/nastavi te koji odgojno-obrazovni program će dijete/učenik polaziti (IOOP ili POOP). Važno je formirati multidisciplinarni tim koji će biti osposobljen za rad u MST-u, na svaki MST treba imati na raspolaganju defektologa, logopeda, psihologa, pedijatra, fizioterapeuta, tiflopedagoga, socijalnog radnika i pedagoga kako bi se sastav mogao odrediti sukladno sposobnostima i potrebama određenog djeteta/učenika.

AKTIVNOST 5.2.2.3. – uspostaviti mrežu vrtića i škola za uzajamnu podršku (učinkovit sistem razmjene iskustava, učinkoviti kanali za suradnju sa ustanovama izvan odgojno-obrazovnog sistema) uz imenovanje centara izvrsnosti u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK; Pedagoški zavod
- PROVEDBA: Stručnjaci praktičari iz vrtića i škola
- ROK: 2017. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: U svakoj općini i imenovani centri izvrsnosti u području razvoja i implementacije inkluzivne prakse na svim nivoima odgoja i obrazovanja. Na kantonalnoj razini definirane mreže vrtića, osnovnih i srednjih škola koje provode inkluzivno obrazovanje i definirani načini njihove suradnje. Izrađeni godišnji planovi edukacija u području inkluzivnog obrazovanja. Imenovane osobe za savjetovanje i superviziju u području inkluzivnog obrazovanja, izrađeni godišnji planovi financiranja vrtića i škola za razvoj i realizaciju inkluzivnog odgoja i obrazovanja.

AKTIVNOST 5.2.2.4. – uspostaviti u najmanje tri općine/Gradu Bihaću koordinacijski centar za organizaciju rada mobilnih stručnih timova²³ na kantonalnom nivou.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, Pedagoški zavod
- PROVEDBA: Relevantne institucije na području općine/Grada
- ROK: 2015. – 2018. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Uspostavljen koordinacijski centar za rad mobilnih stručnih timova u najmanje tri općine/Gradu Bihaću.

---

²³ Vidi Dodatak 9 – opis poslova, obuke i kompetencija članova mobilnog stručnog tima

Koordinacijski centar (Centar podrške) za organizaciju rada MST-a može imati ulogu ekipirati članove MST-a koji se obavezno sastoji od:

- defektologa,
- logopeda,
- psihologa,
- pedijatra,
- pedagoga,
- fizioterapeuta.

Osim navedenih stručnjaka, u rad MST-a mogu se uključiti i drugi stručnjaci po potrebi kao što su: tiflopedagozi, instruktori znakovnog jezika, socijalni radnici i dr. Poželjno je da na kantonalnom nivou budu formirana najmanje tri MST-a koji će biti zaduženi za pružanje potpore svim odgojno-obrazovnim ustanovama u svih osam općina Unsko-sanskog kantona.

Kada su formirani MST-ovi i određena im je nadležnost za općine, odgojno-obrazovna ustanova prijavljuje potrebu za potporom MST-a koordinacijskom centru koji može biti pri nekoj od odgojno-obrazovnih ustanova, nevladinoj organizaciji ili drugoj relevantnoj ustanovi/instituciji. Po zaprimanju prijavljene potrebe od strane odgojno-obrazovne ustanove, koordinacijski centar za rad MST-ova određuje sastav tima i upućuje stručnjake u odgojno-obrazovnu ustanovu. Članovi MST-a po dolasku u odgojno-obrazovnu ustanovu ulaze u skupinu/razred gdje provode najmanje 45 minuta u opservaciji kako dijete/učenik funkcionira u suradnji sa svojim vršnjacima, odgajateljima, učiteljima i asistentom u vrtiću/nastavi (ukoliko posotoji). Nakon opservacije funkcioniranja djeteta/učenika, članovi MST-a zajedno sa odgajateljima, učiteljima i asistentom u vrtiću/nastavi planiraju oblik podrške djetetu/učeniku analizirajući intervencije koje se već koriste u radu, u kojoj mjeri se one mogu unaprijediti i koje još dodatne metode se mogu uvesti u rad. Također, članovi MST-a pripremaju na osnovi opserviranog stanja dodatne materijale i literaturu za odgajatelje, učitelje i asistente u vrtiću/nastavi te kroz dugoročni period grade kapacitete zaposlenika odgojno-obrazovne ustanove za samostalno planiranje rada s određenim djetetom/učenikom.

Krajnja posljedica sistemskog rada MST-a s odgojno-obrazovnim ustanovama jest izgradnja inkluzivnih odgojno-obrazovnih ustanova koje će biti kompetentne sve

samostalnije planirati podršku djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i na taj način povećati kvalitetu inkluzivne prakse.

5.3 RAZVOJ PODRŠKE PORODICAMA DJECE/UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Porodica je najviša društvena vrijednost i najznačajnija zajednica za svaku osobu, a za razvoj i uspješnu inkluziju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju uloga porodice je presudna.

Postoje dva modela djelovanja prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju na kojem se temelji i ova Strategija:

1. Socijalni model se temelji na filozofiji inkluzije koja smatra da svatko na svoj način može pridonijeti društvu i da mu, prije svega, pripada. Na osobu djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju gleda se kroz njihove sposobnosti, potrebe i interese. Položaj djece/učenika sa poteškoćama u razvoju društveno je uvjetovan i stoga se društvo treba prilagođavati njihovim sposobnostima i potrebama.
2. Model u zajednici utemeljene rehabilitacije koristi se kao alternativa institucijskoj zaštiti (institucionalizaciji). Ovaj model polazi od temeljne pretpostavke da zajednica treba stvoriti uvjete za razvoj rehabilitacije, ravnopravnosti i socijalne inkluzije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

Ciljevi ovoga modela su:

- inkluzija u društvenu sredinu preko regionalnih službi podrške i skrbi te poticanje izgradnje trajnijih međuljudskih odnosa;
- život u porodici (domu);
- inkluzivno obrazovanje koje omogućuje djeci s teškoćama obrazovanje u redovnim uvjetima.

Iako moderna porodica tijekom zadnjih godina doživljava niz transformacija koje nužno djeluju na njezinu stabilnost, porodica koja se susreće s izazovom poteškoća u

razvoju izložena je dodatnim promjenama i nerijetko treba snažnu društvenu podršku za svoj opstanak.

Suočavanje porodice sa dijagnozom djeteta predstavlja stresnu situaciju koja mijenja porodičnu dinamiku. Odgoj i obrazovanje djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju ponekad iziskuje dodatne psihofizičke i materijalne napore, dodatna znanja za roditelje, drugu djecu i eventualne druge članove porodice. Pravodobna i interdisciplinarna stručna podrška obitelji može uspješno spriječiti progresiju poteškoća u razvoju.

Djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju i njegovoj porodici treba omogućiti potpunu inkluziju u uređenoj, dostupnoj i prilagođenoj zajednici. Sa ciljem promicanja ljudskih prava djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, podrške njima i njihovim porodicama provodit će se sljedeće mjere i aktivnosti.

MJERA 5.3.1.: Educirati, informirati i osnažiti članove porodice djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 5.3.1.1. - organizirati obrazovne programe²⁴ (predavanja, radionice, tribine, konferencije i slično) za članove porodice djece sa poteškoćama u razvoju i stručno osoblje u vrtićima i školama.

- NADLEŽNOST: Vrtići, škole, nevladina udruženja
- PROVEDBA: Stručnjaci iz područja inkluzivne prakse i psihoterapije
- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj organiziranih predavanja, tribina i konferencija. Broj članova porodice djece/učenika sa poteškoćama u razvoju uključenih u organizirana predavanja, tribine i konferencije.

AKTIVNOST 5.3.1.2. - izraditi pisane informativne materijale namijenjene djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju, članovima njihove porodice i članovima porodica sa djecom/učenicima bez poteškoća u razvoju (brošure, letci, plakati i dr.).

- NADLEŽNOST: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, Pedagoški zavod, vrtići, škole, nevladina udruženja
- PROVEDBA: Nevladina udruženja, vrtići i škole

---

²⁴ Vidi Dodatak 10 – sadržaj obrazovnih programa za članove porodice djece sa poteškoćama u razvoju i stručno osoblje u vrtićima i školama

- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj i sadržaj izrađenih informativnih materijala.

AKTIVNOST 5.3.1.3. – osnovati razvojna savjetovališta u najmanje tri općine/Gradu Bihaću za članove porodice djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Ministarstvo zdravstva i socijalne politike, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK
- PROVEDBA: Nevladina udruženja, vrtići, škole
- ROK: 2016. – 2020. godina
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj osnovanih razvojnih savjetovališta. Broj članova porodice djece/učenika sa poteškoćama u razvoju koji je koristio usluge razvojnog savjetovališta.

Razvojna savjetovališta za roditelje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju imaju važnu ulogu u ohrabrivanju roditelja na uključivanje djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u postupak detekcije, aktivnije uključivanje roditelja u proces planiranja te informiranje roditelja o mogućnosti pružanja potpore u razvoju njihovoj djeci kod kuće. Također, razvojna savjetovališta imaju zadatak informirati roditelje o mogućnostima rehabilitacije koja se pruža kako na kantonalnom nivou, tako i na federalnom te regionalnom/međunarodnom nivou. Samo osnaženi, informirani i kompetentni roditelji mogu biti adekvatni partneri odgojno-obrazovnim ustanovama u planiranju podrške njihovoj djeci.

Osim informiranja roditelja, razvojno savjetovište ima zadatak pružati i psihološku podršku roditeljima u procesu prihvatanja teškoća njihovog djeteta, ali i u nošenju sa svim izazovima razvoja djeteta sa poteškoćama u razvoju. Kako bi razvoj djeteta sa poteškoćama u razvoju postigao svoj maksimum, potrebno je koordinirano pružati podršku i od strane stručnjaka i od strane roditelja. Nerijetko su roditelji nedovoljno kompetentni za pružanje podrške svojem djetetu ili pak ne prihvatanju realno stanje djeteta, upravo će razvojni centri doprinijeti razvoju kompetencija i prihvatanju poteškoća djeteta od strane roditelja.

Razvojni centri mogu biti formirani pri odgojno-obrazovnoj ustanovi za određeno geografsko područje ili pri nevladinim organizacijama koje već kontinuirano rade s roditeljima djece sa poteškoćama u razvoju. Izuzetno je važno koristiti postojeće

resurse kako bi se već postojeći oblici potpore sistematizirali i učinili održivima što ide u prilog analizi isplativosti uvođenja inkluzivnog odgoja i obrazovanja.

U razvojnim centrima trebaju raditi stručnjaci iz područja inkluzije, razvoja djece sa poteškoćama u razvoju i psihoterapije.

MJERA 5.3.2.: Senzibilizirati javnost o važnosti porodičnog života djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 5.3.2.1. - provoditi edukacije i organizirati stručne skupove radi promicanja porodičnih vrijednosti bez obzira na osobine članova porodice, tiskati brošure, letke i plakate za promicanje porodičnih vrijednosti.

- NADLEŽNOST: Centri za socijalni rad, vrtići, škole, nevladina udruženja
- PROVEDBA: Nevladina udruženja, Društveno-pedagoška životna zajednica, centri za socijalni rad, vrtići, škole, javne ustanove iz područja odgoja i obrazovanja, zdravstva i socijalne skrbi
- ROK: Odmah nakon usvajanja Strategije, kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj održanih edukacija, broj članova lokalne zajednice prisutnih na edukacijama i skupovima, broj i sadržaj tiskanog materijala.

5.4 UNAPREĐENJE ULOGE NEVLADINIH UDRUŽENJA U PROCESU RAZVOJA INKLUZIJE

Nevladin sektor je u razvijenim zemljama važan strateški partner svim javnim institucijama i vladinim organizacijama u procesu razvoja i realizacije inkluzivnog odgoja i obrazovanja. Organizirajući se u udruženja osoba s invaliditetom i udruženja koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju, saveze i mreže, formalne i neformalne, osobe s invaliditetom i roditelji djece sa poteškoćama u razvoju daju aktivan doprinos u izgradnji demokratskih procesa društva u cjelini. Tamo gdje je društvo kroz svoje institucijske mehanizme možda sporije djelovalo u stvaranju percepcije poboljšanja životnog standarda i pružanja mogućnosti za aktivno uključivanje djece sa poteškoćama u razvoju, nevladina udruženja pridonose stvaranju pozitivne predodžbe u javnosti o djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju

i njihovim potrebama i time promiču njihovo uključivanje u život zajednice. U tom smislu neophodno je i nadalje poticati i stvarati povoljno okruženje za razvoj volonterstva, koje je jedna od temeljnih vrijednosti i jedno od obilježja djelovanja nevladinih udruženja.

Jednake mogućnosti podrazumijevaju jednak pristup obrazovanju, sudjelovanju u kulturnom životu, pristup zdravstvenim te socijalnim uslugama, kao i zapošljavanju, što su istovremeno glavni preduvjeti za društvenu uključenost i sudjelovanje te neovisnost djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

S ciljem jačanja partnerskog odnosa sa nevladinim udruženjima planiraju se slijedeće mjere i aktivnosti.

MJERA 5.4.1.: Sistemski podizati razinu svijesti javnosti o značaju udruženja osoba s invaliditetom i udruženja koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 5.4.1.1. - poticati jačanje stručnih, ljudskih i tehničkih kapaciteta postojećih udruženja osoba sa invaliditetom i udruženja koja rade u korist djece sa poteškoćama u razvoju na općinskom i kantonalnom nivou te razvijati partnerstvo kantonalne Vlade, lokalne samouprave i javnih ustanova sa udruženjima osoba sa invaliditetom i udruženjima koja programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Nadležna tijela kantonalne Vlade, lokalna samouprava
- PROVEDBA: Stručnjaci iz područja inkluzije, roditelji djece sa poteškoćama u razvoju, odrasle osobe s invaliditetom
- ROK: Kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj provedenih obuka za zaposlenike udruženja, broj tehnički osnaženih udruženja, broj novozaposlenih u udruženjima, broj sklopljenih partnerstava između ministarstava i udruženja, lokalnih samouprava i udruženja i javnih ustanova i udruženja.

MJERA 5.4.2.: Sistematizirati financijsku podršku udruženjima osoba s invaliditetom i udrugama koje programski djeluju u korist djece sa poteškoćama u razvoju.

AKTIVNOST 5.4.2.1. - izraditi model sistemskog financiranja osnovne djelatnosti udruženja.

- NADLEŽNOST: Kantonalna Vlada, Ministarstvo finansija, relevantna ministarstva, lokalna samouprava
- PROVEDBA: Lokalna samouprava, kantonalna ministarstva
- ROK: 2016. – 2022. godine
- POKAZATELJI PROVEDBE: Izrađen model sistemskog financiranja osnovne djelatnosti udruženja, broj udruženja korisnika financiranja osnovne djelatnosti.

Sistemsko financiranje osnovne djelatnosti udruženjima može se provesti kroz sklapanje ugovora o pružanju socijalnih usluga za one socijalne usluge koje su već razvijene kroz nevladina udruženja i pokazuju se korisna u praksi s ciljem razvoja inkluzije. Pri nadležnim ministarstvima i lokalnoj samoupravi potrebno je izraditi registar udruženja i socijalnih usluga koje se ugovaraju kako bi se osiguralo trajno pružanje ovih usluga, a nevladinim udruženjima omogućilo daljnje razvijanje novih usluga potrebnih u zajednici. Također, izradom registra diferencirati će se udruženja koja su kontinuirano aktivna i doprinose socijalnom razvoju od udruženja koja djeluju samo za vrijeme aktivnih projekata čime će se učinkovitije koristiti budžetska sredstva koja se ionako već dodjeljuju nevladinom sektoru.

Postojeći način projektnog financiranja većinom već postojećih usluga dugoročno nije održiv obzirom da udruženja svake godine trebaju iznova aplicirati za gotovo iste projektne aktivnosti, a pritom nemaju mogućnost daljnjeg razvoja. Također, ovakav način projektnog financiranja stvara nesigurnost kod korisnika određenih socijalnih usluga.

AKTIVNOST 5.4.2.2. – osnovati Kantonalnu zakladu za razvoj civilnog društva.

- NADLEŽNOST: Kantonalna Vlada, kantonalna ministarstva
- PROVEDBA: Kantonalna Vlada, kantonalna ministarstva
- ROK: 2016. – 2020. godina

- **POKAZATELJI PROVEDBE:** Osnovana Kantonalna zaklada za razvoj civilnog društva, iznos finansijskih sredstava dodijeljenih kroz javne konkurse za financiranje projektnih prijedloga nevladinih udruženja, broj nevladinih udruženja korisnika finansijskih sredstava Zaklade.

Kantonalna zaklada za razvoj civilnog društva treba pružati stručnu i finansijsku potporu programima koji potiču održivost neprofitnog sektora, međusektorsku suradnju, građanske inicijative, filantropiju, volonterstvo te unaprjeđuju demokratske institucije društva.

Ciljevi koje Kantonalna zaklada treba postići svojim djelovanjem su:

- poticanje građanstva na aktiviranje, na uključivanje i sudjelovanje u razvoju lokalne zajednice,
- izgradnja kapaciteta civilnoga društva za sudjelovanje u društvenom razvoju,
- razvoj međusektorske suradnje i suradnje između organizacija civilnoga društva,
- povećanje javnog utjecaja i vidljivosti aktivnosti organizacija civilnoga društva,
- podrška društvenim inovacijama i zapošljavanju u neprofitnom sektoru.

Kantonalna zaklada će treba surađivati sa organizacijama civilnog društva:

- u pripremi i organizaciji edukacijskih modula za razvoj civilnoga društva u Unsko-sanskom kantonu,
- u pružanju stručnih i savjetodavnih usluga za djelovanje organizacija civilnoga društva,
- u organiziranju i financiranju istraživanja o uvjetima za razvoj i o razvoju civilnoga društva,
- u pružanju potpore u izgradnji lokalnih struktura i kapaciteta za razvoj civilnoga društva,
- u odobravanju finansijskih potpora za programe i projekte koji:

- a) unaprjeđuju zajednicu putem građanskih inicijativa, zajedničkih projekata/programa i razvojnih programa,
- b) pridonose demokratizaciji i razvoju civilnoga društva,
- c) omogućuju održivost sektora i infrastrukturu za razvoj civilnoga društva putem institucionalnih potpora, kapitalnih ulaganja i uključivanja u međunarodne tijekove,
- d) programski povezuju organizacije civilnoga društva na zajedničkim platformama djelovanja,
- e) uključuju organizacije civilnoga društva u sustav ugovaranja i pružanja usluga u odgoju i obrazovanjem, socijalnoj skrbi, zaštiti zdravlja i izvainstitucionalnoj naobrazbi djece i mladih.

5.5 KORIŠTENJE PROJEKTNIH FINACIJSKIH SREDSTAVA ZA RAZVOJ INKLUZIJE

AKTIVNOST 5.5.1. – provesti obuku predstavnika ministarstava, lokalnih samouprava, Pedagoškog zavoda, Pedagoškog fakulteta, domova zdravlja, centara za socijalni rad, vrtića, škola, nevladinih udruženja, Društveno-pedagoške životne zajednice i ostalih relevantnih dionika o izradi projektnih aplikacija u području razvoja i realizacije inkluzivnog odgoja i obrazovanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

- NADLEŽNOST: Razvojna agencija
- PROVEDBA: Ustanove za obrazovanje odraslih i eksperti u području izrade projektnih aplikacija za razvoj i realizaciju inkluzivne prakse
- ROK: Odmah nakon donošenja Strategije, kontinuirano
- POKAZATELJI PROVEDBE: Broj provedenih obuka, broj polaznika, broj prijavljenih projektnih aplikacija, broj odobrenih projektnih aplikacija za financiranje.

PRIJEDLOG PROJEKTNIH PODRUČJA:

- ✓ Uključivanje ranjivih i marginaliziranih skupina u užu i širu socijalnu zajednicu,
- ✓ Razvoj ljudskih resursa u cilju izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom i djece sa poteškoćama u razvoju,
- ✓ Uvođenje univerzalnog dizajna s ciljem prilagodbe okoline osobama s invaliditetom i djeci sa poteškoćama u razvoju,
- ✓ Razvoj službi podrške za osobe s invaliditetom i djecu sa poteškoćama u razvoju,
- ✓ Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva,
- ✓ Poticanje međusektorske suradnje s ciljem uklanjanja društvenih i arhitektonskih barijera u funkcioniranju osoba s invaliditetom i djece sa poteškoćama u razvoju,
- ✓ Razvoj ljudskih potencijala u cilju poboljšanja uvjeta na tržištu rada za osobe s invaliditetom,
- ✓ Ostala projektna područja koja doprinose provedbi Strategije i podizanju kvalitete života djece sa poteškoćama u razvoju, a imaju uporište u Strategiji.

6 PREDUVJETI ZA USPJEŠNO PROVOĐENJE STRATEGIJE ZA UKLJUČIVANJE DJECE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU U OBRAZOVANJE SA SEDMOGODIŠNJIM PLANOM IMPLEMENTACIJE U UNSKO-SANSKOM KANTONU

Kako bi Strategija bila uspješno realizirana u praksi, potrebno je zadovoljiti slijedeće uvjete:

- formirati ekspertnu skupinu za planiranje i praćenje provedbe Strategije – za članove ekspertne skupine predlažu se predstavnici: Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona; Pedagoškog zavoda; Pedagoškog fakulteta; nevladinog udruženja; vrtića, osnovne škole, srednje škole te neovisni eksperti iz područja inkluzije djece/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- osigurati inicijalna financijska sredstva za provođenje određenih mjera i aktivnosti Strategije,
- unaprijed planirati godišnju evaluaciju provođenja strategije od strane neovisnog eksperta iz područja inkluzivne politike i prakse,
- potpisati međusektorski sporazum o provođenju Strategije obzirom da se pojedine mjere i aktivnosti odnose na sektor zdravstva, socijalne skrbi, pravosuđa, obrazovanja i nevladin sektor istovremeno,
- kontinuirano ulagati napore u praktičnu primjenu mjera i aktivnosti planiranih Strategijom.

DODATAK 1 – POPIS TESTOVA ZA PROCJENU FUNKCIONIRANJA DJECE

1. Funkcionalni vid:

- Testovi detekcije oštine vida: Lea Gratings, Telleracuitycard,
- Cardiffacuitycard,
- Rekognicijski testovi oštine vida: pojedinačni optotipi za oštrinu vida, linijski optotipi za oštrinu vida (Lea symbols),
- Testovi za testiranje osjetljivosti na kontraste: Hiding Heidi (nestandardizirani), skrining test, standardizirani test za kontraste,
- Test za adaptaciju na tamu: Lea Coneadaptation test,
- Test za boje: Lea test.

2. Defektološka procjena:

- Portageguidebirth – 3,
- Portageguide 3-6,
- HELP (Hawaii Learning Profile 0-3, Hawaii Learning Profile 3-6),
- OregonSkillsInventory,
- Opservacija spontane i vođene igre,
- Opservacija komunikacijskih vještina,
- M-chat,
- POJVU
- Denver skala.

3. Psihološka procjena:

- Razvojni test Čuturić (RTČ-M i RTČ-P),
- Peabody slikovni test rječnika,
- Bayley III – razvojni test,
- Ravenove progresivne matrice u boji (CPM),
- Vineland skala adaptivnog ponašanja.

4. Logopedska procjena:

- Peabody slikovni test rječnika,
- Teddy test jezičnog izražavanja,
- Test artikulacije,

- Reynell test jezičnog razumijevanja (ili prilagođeni materijal),
- Pragmatički profil svakodnevnih komunikacijskih vještina,
- CSBS-DP ljestvica za procjenu ranog komunikacijskog i simboličkog razvoja,
- Dijagnostički komplet za ispitivanje sposobnosti govora, jezika, čitanja i pisanja,
- Različiti slikovni i konkretni materijali (fotografije, slike, imenice, radnje, igračke za funkcionalnu, konstruktivnu i simboličku igru).

5. Radnoterapijska procjena:

- COPM standardizirana procjena,
- Bayley III razvojna skala skala za djecu do 3.5 kronološke dobi,
- Procjena hranjenja, pijenja i gutanja,
- GOTA – opsežna radnoterapijska procjena komponenti izvođenja aktivnosti.

6. Procjena senzorne integracije:

- De Gangi-Berk Test of Sensory Functions in Infants (TSFI) – test senzornih funkcija za 4 do 18 mjeseci kronološke dobi,
- De Gangi Test of Sensory Integration (TSI) – test senzorne integracije za 3-5 godina kronološke dobi,
- Baseline – opservacija ponašanja djeteta pri prvom susretu sa senzorno-integracijskim prostorom (poželjno dodatna procjena kroz videoanalizu).

DODATAK 2 – POPIS OBUKA ZA ČLANOVE KOMISIJE ZA DIJAGNOSTIKU

Obuka za članove Komisije za dijagnostiku bazira se na tematskim radionicama i praktičnim primjerima procjene djece ovisno o razini funkcioniranja. Također, dio edukacije je iskustveni kako bi polaznici sami osvijestili razlike između medicinskog i socijalnog modela, ali i razlike u testiranju sposobnosti djeteta na temelju individualiziranog pristupa prilagođenog njegovim interesima i potrebama i testiranju na uniformiran način. Polaznici dobivaju praktične primjere pogrešnih procjena kada opservacija djeteta nije usklađena sa njegovim specifičnostima (sposobnostima, interesima i potrebama). Velik dio edukacije odnosi se na metode procjene djece u skladu sa suvremenim pristupima.

Teme obuke članova Komisije za dijagnostiku:

- *Pristup procjeni djece sa poteškoćama u razvoju,*
- *Uniformirani testovi vs. individualizirana opservacija,*
- *Najčešće pogreške u procjeni djece sa poteškoćama u razvoju,*
- *Metode pristupa djeci sa poteškoćama u razvoju (Floor Time; ABA; PECS; BrainGym i sl.),*
- *Suradnja sa roditeljima djece sa poteškoćama u razvoju,*
- *Suradnja sa odgojno-obrazovnim, zdravstvenim i ustanovama iz sustava socijalne skrbi,*
- *Priopćavanje povratne informacije roditeljima i djetetu sa poteškoćama u razvoju,*
- *Oblici podrške djeci sa poteškoćama u razvoju i njihovim porodicama (Mobilni stručni timovi, asistenti u nastavi i vrtiću – uloge i zadaće i dr.),*
- *Izrada zaključka s preporukama utemeljenim na individualnim potencijalima, sposobnostima, potrebama i interesa djeteta sa poteškoćama u razvoju u cilju pružanja podrške u odgojno-obrazovnim ustanovama.*

DODATAK 3 – VAŽNOST RANE INTERVENCIJE U DJETINJSTVU

Rana intervencija je proces informiranja, savjetovanja, edukacije i podrške djeci u ranoj dobi, kod koje je utvrđeno stanje mogućeg odstupanja u razvoju (s visokim rizikom za daljnji razvoj) te djeci kod koje postoji faktor rizika za razvojno odstupanje koje bi kasnije moglo utjecati na njihov daljnji razvoj i školovanje. Program rane intervencije može se pružati u različitim okruženjima, no naglasak se stavlja na prirodno okruženje djeteta. Pokazalo se da je program rane intervencije najefikasniji ako se s njim počne odmah po utvrđivanju odstupanja ili otkrivanju poteškoća u razvoju.

Europska mreža za ranu intervenciju definira ranu intervenciju kao sve oblike poticanja usmjerenog prema roditeljima koji se primjenjuju kao izravne i neposredne posljedice nekog utvrđenog razvojnog uvjeta. Rana intervencija uključuje dijete kao i njegove roditelje, obitelj i širu mrežu.

Ove definicije objedinjuju ono što čini bit rane intervencije, a to znači što ranije uključivanje djeteta u sam proces rehabilitacije, neovisno o tome jesu li poteškoće u razvoju nastale prenatalno, perinatalno ili postnatalno te rad s roditeljima i pružanje podrške.

Pod pojmom rehabilitacija podrazumijeva se osposobljavanje djeteta sa poteškoćama u razvoju sve do pune fizičke, emocionalne, društvene, radne i ekonomske samostalnosti kojoj je ono doraslo.

Cilj je potaknuti optimalan rast i razvoj djeteta kako bi ono razvilo svoje potencijale na emocionalnom, socijalnom i kognitivnom području.

Proces rane intervencije se razlikuje od medicinskih metoda budući se bavi odnosom djeteta i njegove okoline te načinom na koje dijete uči. Nadalje, rana intervencija nikada ne počinje postavljanjem dijagnoze jer je do utvrđivanja dijagnoze potreban dug put.

Rano djetinjstvo je najkritičnije razdoblje u razvoju djeteta jer je iznimno važno za stjecanje ranog iskustva i razvoja mozga u cjelini. Razlog zbog kojeg se naglašava važnost ranog djelovanja i uključivanja djeteta u tretman je upravo plasticitet mozga. To je sposobnost moždanog tkiva djece da održi funkcionalni kapacitet zamjenom oštećenog tkiva nekim drugim živčanim tkivom. Klinička iskustva su pokazala da se ranom intenzivnom primjenom stimulacije oštećenih područja psihomotorike mogu

postići značajna poboljšanja, a procesi neuroplastičnosti mogu se motorički izazvati i preko osjeta.

Tretmanom se treba započeti dovoljno rano, prije nego dođe do patologiziranja odnosno stvaranja patoloških obrazaca pokreta i ponašanja. Imperativ razvojne neurologije je rano otkrivanje neurorizične djece, uz nužan pregled i praćenje njihova razvoja. Zato je već u rodilištu iznimno važna psihomotorička obrada svakog djeteta kako bi se izdvojila rizična djeca.

Iako se sve više naglašava važnost prve tri godine života, ne treba zanemariti niti razdoblje iza prve tri godine jer neuralna plastičnost postoji i nakon treće godine. S ranom intervencijom treba početi rano, ali neopterećeno zabludom da se prostor mogućnosti s tri godine zatvara.

Kako su prijevremeno rođena novorođenčad najrizičnija skupina za razvoj različitih odstupanja u psihomotoričkom razvoju neophodno je njihovo prepoznavanje i praćenje te rana primjena terapijskih postupaka koji mogu pospješiti proces plastičnosti mozga i dovesti do oporavka oštećene funkcije.

Informiranost odgojno obrazovnih ustanova o značaju rane intervencije od iznimnog je značaja za primjenu adekvatnih postupaka u određenom razvojnom periodu djeteta da bi se adekvatno razvila rehabilitacijska podrška. Također, pravovremeni savjet roditeljima djece sa smetnjama u razvoju uvelike može pospješiti zajedničke napore odgojno obrazovnog, zdravstvenog, socijalnog i drugih sistema u cilju razvoja sposobnosti djeteta i prilagodbe okoline njegovim potrebama.

DODATAK 4 – PRIMJER UGRADNJE VRŠNJAČKE POTPORE U KURIKULUM

AKTIVNOST:	Razvoj vršnjačke potpore
Nivo obrazovanja:	Predškolski, osnovnoškolski, srednjoškolski
Nositelj aktivnosti:	Stručni tim odgojno-obrazovne ustanove, odgajatelj, učitelj
Ciljevi aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> - promicati interese učenika sa poteškoćama u razvoju, - tražiti rješenja s obzirom na izazove s kojima se svakodnevno susreću, - poticati i njegovati kulturu dijaloga i tolerancije među učenicima bez obzira na različitosti u funkcionalnim sposobnostima, - pomagati u izgradnji osobnosti i jačanju identiteta učenika, - razvijati socijalno pozitivne/prihvatljive vršnjačke interakcije.
Očekivani ishodi/postignuća:	<ul style="list-style-type: none"> - razvijene vještine komunikacije, - razvijeni stavovi o solidarnosti, - razvijen osjećaj odgovornosti prema drugim učenicima, - usvojena znanja primjenjena u svakodnevnom životu, - unaprijeđeni međuvršnjački odnosi, - povećana tolerancija među vršnjacima.
Način realizacije aktivnosti:	Kreativne radionice, interaktivne radionice, igre uloga, zadaci pružanja podrške, kvizovi, diskusije, parlaonice.
Metode poučavanja:	Grupni rad s djecom/učenicima, demonstracije, izlaganja.
Planirani broj djece/učenika:	20

Planirani broj sati tjedno:	Svakodnevno ugraditi u već postojeće aktivnosti odgojno-obrazovnog plana i programa uz dodatno svaki drugi tjedan 2 sata planiranih aktivnosti.
Period provođenja aktivnosti:	Tijekom cijele pedagoške/školske godine.
Način praćenja i provjera ishoda/postignuća:	Evaluacijski upitnici primjereni dobi djeteta/učenika, opservacija kroz svakodnevne aktivnosti.

DODATAK 5 – SASTAVNICE PROGRAMA METAKOGNITIVNIH, EMOCIONALNIH I SOCIJALNIH VJEŠTINA

METAKOGNITIVNE STRATEGIJE	TEHNIKE
Strategija planiranja (prije učenja)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Postavljanje ciljeva ➤ Dijeljenje na podzadatke ➤ Određivanje rokova izvedbe ➤ Određivanje koraka izvedbe
Strategija nadgledanja (za vrijeme učenja)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Samoprovjeravanje upamćenog ➤ Praćenje oscilacija pažnje ➤ Praćenje razumijevanja odgovaranjem na pitanja
Strategija samoreguliranja (reakcija na učenje)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Poznavanje strategija učenja ➤ Primjena odgovarajućih kognitivnih strategija učenja ➤ Odbacivanje neuspješnih strategija ➤ Kontrola ometanja i anksioznosti ➤ Građenje povjerenja u vlastito mišljenje

EMOCIONALNE I SOCIJALNE VJEŠTINE:

Emocionalne vještine definiraju se kao sposobnost prepoznavanja osjećaja, kako svojih tako i tuđih, ali i njihova jasnog identificiranja, razumijevanja te sposobnost njihova kontroliranja. U praktičnom smislu se odnose na emocionalne i društvene vještine. Usmjeravaju se na ulogu osjećaja u svakodnevnom životu djeteta, način na koji utječu na razum i ponašanje i kako ih dijete može što efikasnije i korisnije upotrijebiti.

Djeca koja imaju razvijene emocionalne i socijalne vještine, lakše se mogu nositi sa zahtjevima i pritiscima okoline. Takva djeca neće se lako zbuniti, rijetko žale za svojim postupcima i odlukama, veoma se dobro suočavaju sa stresom, prihvaćaju

izazove i ne slomaju se pod pritiskom, imaju visoko samopouzdanje i znaju prepoznati vlastite vrijednosti.

Pet je osnovnih područja odnosno dimenzija na koja se odnose emocionalne vještine:

1. Svijest o samome sebi i vlastitim emocijama: koje emocije dijete ima, zbog čega se osjeća tako kako se osjeća, koje su mu jake strane, a koja ograničenja,
2. Nošenje s emocijama i upravljanje njima: posebno upravljanje neugodnim, uznemirujućim emocijama ili impulsima doprinosi fleksibilnosti, lakšoj i boljoj prilagodbi, pozitivnom stavu i odolijevanju pritiscima,
3. Motivacija/samomotivacija: kretanje ka višim ciljevima uz poduzimanje malih, izvedivih koraka potrebnih za dostizanje cilja te posjedovanje ustrajnosti da ga se slijedi,
4. Empatija (suosjećanje): se odnosi na "čitanje" i razumijevanje osjećaja drugih ljudi i to iz tona glasa ili izraza lica, a ne samo izgovorenih riječi,
5. Socijalne vještine: pozitivno i prilagođeno ponašanje u odnosima s drugima koje pridonosi uspješnijim odnosima s okolinom kao i većem osobnom zadovoljstvu

Posebno, u području socijalnih vještina potrebno je staviti naglasak na slijedeće elemente:

- gradnja odnosa s vršnjacima,
- gradnja odnosa s autoritetima,
- primjerene socijalne interakcije,
- konfliktne situacije s pojedincem,
- konfliktne situacije s grupom,
- primjereno ponašanje u grupi,
- prekid odnosa i emocionalna stanja.

DODATAK 6 – PROGRAM SENZIBILIZACIJE ZA PRIHVAĆANJE DJECE I UČENIKA SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Kako bi se uža i šira socijalna zajednica senzibilizirala za područje pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i njihovim obiteljima nužno je kontinuirano provoditi program senzibilizacije za prihvaćanje djece sa poteškoćama u razvoju. Sama nastojanja stručnjaka i roditelja da razviju inkluzivnu praksu u odgojno-obrazovnim ustanovama neće rezultirati i inkluzijom djece sa poteškoćama u razvoju u društvo u cjelini. Inkluzija je daleko širi pojam od, samo, odgojno-obrazovne inkluzije. Činjenica da je neko dijete uključeno u redovnu odgojno obrazovnu ustanovu ne znači da je samim time postal i ravnopravan član zajednice u kojoj živi. Upravo senzibilizacijom i uklanjanjem tabua sa djece/učenika sa poteškoćama u razvoju doprinosi se i potpunoj inkluziji djece/učenika u redovnu životnu zajednicu.

Senzibilizacije se treba provoditi kroz:

- medijsku vidljivost – isticanje primjera dobre prakse i uspjeha inkluzije, uključivanje poznatih ličnosti sa poteškoćama u razvoju u medijsku promidžbu kroz iznošenje vlastitih iskustava, eksponiranje djece/učenika sa poteškoćama kako bi šira javnost dobila uvid o njihovim stvarnim sposobnostima i dojam o brojnosti djece/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- edukativno/informativne aktivnosti – organizacija javnih tribina i okruglih stolova, istupanje na obilježavanju značajnih datuma te distribucija kratkih informativnih letaka sa jasnim porukama doprinosi s vremenom promjeni percepcije javnosti prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju,
- suradnju odgojno-obrazovnih ustanova sa drugim javnim ustanovama i nevladinim organizacijama – organiziranje posjeta ustanovama u kulturi, sportskim klubovima, udruženjima građana, organizacija zajedničkih radionica i rekreativnih aktivnosti također povezuje djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju sa društvenim zbivanjima iz kojih bi po inerciji bili isključeni.

U program senzibilizacije važno je uključiti i nevladine organizacije koje se aktivno bave uključivanjem djece/učenika sa poteškoćama u odgojno-obrazovne ustanove i u društvo u cjelini. Senzibilizacije je proces i kao takav zahtijeva dulji vremenski period i visok intenzitet aktivnosti koje prezentiraju sposobnosti, potrebe, interese i osobine djece/učenika sa poteškoćama u razvoju široj javnosti te tako utječu na promjenu stavova i potiču na promišljanje i o ovoj društvenoj skupini.

DODATAK 7 – KOMPETENCIJSKI OKVIR ZA ZAPOSLENIKE U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA

Kroz bazično obrazovanje odgojno-obrazovnih djelatnika – budućih odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika i direktora odgojno-obrazovnih ustanova potrebno je provoditi programe koji će rezultirati slijedećim kompetencijama u segmentu razvoja i implementacije inkluzivne prakse:

- razumijeti i primijeniti načela socijalnog pristupa i modela ljudskih prava u odnosu prema djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju i njihovim obiteljima,
- razumijeti važnost i svrhu uključivanja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove,
- upoznati metode rane intervencije iz svih sektora,
- detektirati poteškoće u razvoju i uputiti dijete/učenika kod odgovarajućeg stručnjaka,
- prepoznati i razumijeti svoje potrebe te potrebe djece/učenika sa poteškoćama i njihovih obitelji,
- poticati pozitivan odnos u procesu prihvaćanja djetetovih/učeničkih poteškoća,
- razumjeti roditelje djece sa poteškoćama u razvoju i ostvariti konstruktivnu suradnju,
- pronaći i primijeniti primjerene sadržaje i postupke u radu,
- poticati vršnjačku suradnju,
- individualizirati i prilagođavati program u skladu s djetetovim/učeničkim sposobnostima, potrebama i interesima,
- vrednovati i ocjenjivati postignuća djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- rješavati konflikte unutar skupine/razreda i kolektiva,
- poticati metakognitivne, emocionalne i socijalne vještine djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,
- razvijati inkluzivno okruženje,
- poticati i razvijati partnerski odnos sa roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju.

DODATAK 8 - OPIS RADNOG MJESTA ASISTENTA U VRTIĆU/NASTAVI, OBUKA ASISTENATA I POTREBNE KOMPETENCIJE

Naziv radnog mjesta:	Asistent u nastavi/vrtiću
Opis poslova:	<p>1 SAŽETAK ULOGA:</p> <p>Asistent u vrtiću/nastavi ima slijedeće uloge:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Asistencija u motiviranju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, 2. Asistencija u suradnji s roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, 3. Asistencija u poboljšanju stupnja sudjelovanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu, 4. Asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji napuštanja odgojno-obrazovne ustanove i odbijanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju od strane odgojno-obrazovne ustanove, 5. Asistencija u stvaranju inkluzivnog okruženja (prilagodbe okoline sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju), 6. Asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u boljem razumijevanju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te planiranju i implementaciji mehanizama podrške povezanih sa razvojem inkluzivne prakse. <p>Kao što is am naziv random mjesta govori: Asistent u vrtiću/nastavi asistira, on nije odgovoran za gore navedene uloge, ali izvodi ove uloge odgovarajući stručnom timu odgojno-obrazovne ustanove, odgajateljima i učiteljima koji su direktno odgovorni za uspjeh inkluzije djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju.</p> <p>2 GLAVNE ZADAĆE I ODGOVORNOSTI ASISTENTA U VRTIĆU/NASTAVI:</p> <p>Kao što je već napomenuto, asistent u vrtiću/nastavi nebi trebao biti jedini koji realizira dolje navedene zadaće i odgovornosti. Asistent mora raditi u suradnji s odgajateljem, učiteljem, stručnim timom i direktorom odgojno-obrazovne ustanove.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Asistencija u motiviranju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju<ol style="list-style-type: none"> a. Sudjelovati u aktivnostima s roditeljima djeteta/učenika u prikupljanju informacija o djetetovim/učeničkim sposobnostima, potrebama, interesima, socijalnim i emocionalnim vještinama i dr. b. Primjenjivati zamjenske aktivnosti u skladu s visokim područjem interesa djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju s ciljem prevencije nepoželjnih oblika ponašanja i motiviranja učenika za konstruktivne aktivnosti (odgojne, obrazovne ili socijalizacijske) c. Sudjelovati u implementaciji individualiziranih/prilagođenog odgojno-obrazovnog programa zajedno sa odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima i članovima

mobilnog stručnog tima

2. Asistencija u suradnji s roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju

- a. Sudjelovati na individualnim informacijama za dijete/učenika
- b. Motivirati roditelje da dolaze na redovne roditeljske sastanke i sudjelovati na roditeljskim sastancima
- c. Uspostaviti komunikacijsku bilježnicu za svakodnevnu komunikaciju s roditeljima kroz koju će asistent davati pozitivnu povratnu informaciju o aktivnostima djeteta/učenika tijekom dnevnog boravka u odgojno-obrazovnoj ustanovi

3. Asistencija u poboljšanju stupnja sudjelovanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnom procesu

- a. Poticati svakodnevnu komunikaciju sa vršnjacima
- b. Organizirati jednostavne socijalizacijske aktivnosti tijekom satova razredne zajednice, odmora ili rada u odgojnim skupinama (u vrtiću)
- c. Poticati međuvršnjačku suradnju davanjem jednostavnih zadataka vršnjacima za pružanje potpore djetetu/učenika sa poteškoćama u razvoju
- d. Zajedno sa odgajateljima, učiteljima i stručnim suradnicima na tjednom nivou planirati načine uključivanja djeteta/učenika u rad skupine/razreda,
- e. Poticati rad u manjim skupinama i brinuti o nivou uključenosti djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju (delegirati zadatke svakom članu skupine)
- f. Poticati korištenje asistivnih tehnologija odgojno-obrazovnim procesima

4. Asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji napuštanja odgojno-obrazovne ustanove i odbijanja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju od strane odgojno-obrazovne ustanove

- a. Sudjelovati na mjesečnim sastancima tima s ciljem evaluacije postignutnog u radu s djetetom/učenicom sa poteškoćama u razvoju i prevencije razvoja nepoželjnih oblika ponašanja
- b. Sudjelovati u formiranju povratne informacije roditeljima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju kako bi ona bila pozitivna i prihvatljiva roditeljima s ciljem izgradnje partnerskog i suradničkog odnosa
- c. Sudjelovati u planiranju aktivnosti senzibilizacije djece/učenika bez poteškoća u razvoju i njihovih roditelja
- d. Sudjelovati na sastancima sa članovima mobilnog stručnog tima tijekom njihove posjete odgojno-obrazovnoj ustanovi
- e. Graditi pozitivan i partnerski odnos sa odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima i direktorom odgojno-obrazovne ustanove ističući prednosti inkluzivnog odgoja i obrazovanja za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju

5. Asistencija u stvaranju inkluzivnog okruženja (prilagodbe okoline sposobnostima, potrebama i interesima djece/učenika sa poteškoćama u razvoju)

- a. Sudjelovati u planiranju uklanjanja arhitektonskih barijera u odgojno-obrazovnoj ustanovi
- b. Sudjelovati u planiranju potrebnih edukacija za razvoj kompetencija potrebnih za

<p>pružanje podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju,</p> <p>c. Sudjelovati u planiranju i izradi didaktičkog materijala potrebnog djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju za prevladavanje psiho-socijalnih prepreka i prepreka u savladavanju nastavnog gradiva</p> <p>d. Sudjelovati u izradi IOOP-a i POOP-a</p> <p>6. Asistencija odgojno-obrazovnim ustanovama u boljem razumijevanju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju te planiranju i implementaciji mehanizama podrške povezanih sa razvojem inkluzivne prakse</p> <p>a. Sudjelovati u planiranju suradnje s nevladinim udruženjima i drugim javnim ustanovama na lokalnom nivou</p> <p>b. Sudjelovati u prikupljanju relevantne literature o razvoju i implementaciji inkluzivne prakse te načinima pružanja podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju</p>			
Lokacija radnog mjesta:	Odgojno-obrazovna ustanova		
Radna pozicija:	Asistent u vrtiću Asistent u nastavi		
Radni odnos:	Puno radno vrijeme	Stupanj obrazovanja:	Minimalno četverogodišnja srednja stručna sprema sa završenom Edukacijom asistenata u vrtiću/nastavi
Edukacija			
<p>Trajanje edukacije: 40 sati</p> <p>Teme:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uvod u inkluzivno obrazovanje - Karakteristika različitih vrsta poteškoća s naglaskom na višestruke poteškoće - Inkluzivne nastavne metode (utemeljene na sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju) - Razvoj individualiziranih/prilagođenih odgojno-obrazovnih programa - Asistivne tehnologije 			
Kompetencije:			
<ul style="list-style-type: none"> - razumijeti sistem odgoja i obrazovanja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, - razumijeti ulogu i zadaće asistenta u vrtiću/nastavi, - razumijeti značajke razvoja djece/učenika sa poteškoćama u razvoju, - primijeniti metode rada sa djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, - primijeniti zamjenske aktivnosti u radu sa djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju, - surađivati sa djecom/učenicima, učiteljima/nastavnicima i roditeljima u cilju socijalizacije i napretka djeteta/učenika, - razumijeti razlike između medicinskog i socijalnog pristupa te modela ljudskih prava, - razumijeti načela izrade IOOP-a i POOP-a te načine implementacije, - primijeniti asistivne tehnologije u svakodnevnom pružanju podrške djetetu/učeniku sa poteškoćama u razvoju. 			

DODATAK 9 - OPIS POSLOVA, OBUKE I KOMPETENCIJA ČLANOVA MOBILNOG STRUČNOG TIMA

Naziv radnog mjesta:	Član mobilnog stručnog tima
Opis poslova:	<p>1 SAŽETAK ULOGA:</p> <p>Članovi mobilnog stručnog tima imaju slijedeće uloge:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama – savjetovanje odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika i asistenata u vrtiću/nastavi te individualizacija/prilagodba metoda i okruženja sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju 2. Sudjelovanje u procjeni sposobnosti, interesa i potreba djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju 3. Razvoj IOOP-a/POOP-a u suradnji sa odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima, asistentima u vrtiću/nastavi i roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju 4. Savjetovanje roditelja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju 5. Asistiranje u uključivanju djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove 6. Doprinos u suradnji sa zajednicom i nevladinim udruženjima za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju <p>Članovi mobilnog stručnog tima pružaju savjetodavnu podršku odgojno-obrazovnim ustanovama s ciljem razvoja inkluzivnih ustanova. Ne rade individualno sa djetetom/učenicom sa poteškoćama u razvoju. Njihova je osnovna zadaća osnažiti system za pružanje inkluzivnih usluga djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju kako bi mogli biti stvarno uključeni u redovni system zajedno sa svojim vršnjacima bez poteškoća u razvoju. Mobilni stručni timovi odgovorni su Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK te Pedagoškom zavodu USK te trebaju surađivati s navedenim tijelima u planiranju njihova rada i izvještavanju o provedenim aktivnostima najmanje dva puta godišnje (jednom u polugodištu).</p> <p>2 GLAVNE ZADAĆE I ODGOVORNOSTI ČLANOVA MOBILNOG STRUČNOG TIMA:</p> <p>Članovi mobilnog stručnog tima trebaju uvijek surađivati sa zaposlenicima u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK te Pedagoškim zavodom USK kojima su i odgovorni te trebaju podnijeti izvještaje o svojem radu dva puta godišnje (u decembru i junu).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama – savjetovanje odgajatelja, učitelja, stručnih suradnika i asistenata u vrtiću/nastavi te individualizacija/prilagodba metoda i okruženja sposobnostima, potrebama i interesima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju<ol style="list-style-type: none"> a. Podržavati identifikaciju i diseminirati najučinkovitije pristupe odgoju i obrazovanju djece/učenika sa poteškoćama u razvoju b. Raditi sa zaposlenicima i asistentima u vrtiću/nastavi na razvoju učinkovitih načina

prevazilaženja prepreka učenju kroz:

- procjenu potreba
- monitoring kvalitete poučavanja i postignuća učenika
- razvoj IOOP-a i POOP-a

c. Provoditi najmanje dvije posjete tjedno odgojno-obrazovnoj ustanovi

- i. Posjeta odgojnoj skupini/razredu u trajanju najmanje 45 minuta po posjeti
- ii. Savjetovanje odgajatelja/učitelja i asistenta o mogućnostima unaprijeđenja metoda (prilagodba vremena rada sa djetetom/učenicom sa poteškoćama u razvoju; prilagodba/individualizacija zadataka u testovima – npr. lakši-teži-lakši zadatak za djecu sa ADHD poremećajem)
- iii. Savjetovanje asistenta u vrtiću/nastavi za unaprijeđenje metoda socijalizacije i inkluzije djeteta/učenika sa poteškoćama u cjelini
- iv. Odgovaranje na pitanja o inkluziji, metodama i pristupima pružajući podršku stručnjacima (npr. implementacija PECS, TEACCH ili ABA metode za djecu/učenika sa autizmom; podrška u učenju Brailleovog pisma za rad s djecom/učenicima sa oštećenjem vida; demonstracija hendlinga i pozicioniranja za rad s djecom/učenicima sa motoričkim oštećenjima i dr.)
- v. Pružanje podrške u organizaciji okruženja unutar odgojno skupine/razreda (pozicija djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju unutar skupine/razreda u skladu s potrebama – npr. dijete/učenik treba sjediti u prvom redu ukoliko ima ADHD poremećaj ili oštećenje sluha; pozicioniranje i organizacija namještaja u skupini/razredu ukoliko je uključeno dijete/učenik sa oštećenjem vida ili motoričkim oštećenjima i dr.)
- vi. Odgovaranje na pitanja roditelja vezanim uz odgoj i obrazovanje njihove djece/učenika (npr. o pravu na prijevoz, ostvarenje prava temeljem utvrđene razvojne poteškoće i sl.)
- vii. Razvijanje povjerenja u potencijale djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju – podržavati zaposlenike u primjeni socijalnog modela i modela ljudskih prava umjesto medicinskog modela u pristupu djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju (osnažiti zaposlenike redovnih odgojno-obrazovnih ustanova kako utvrditi sposobnosti, potencijale i potrebe djece/učenika sa poteškoćama u razvoju)

2. Sudjelovanje u procjeni sposobnosti, interesa i potreba djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju

- a. Opservirati dinamiku u skupini/razredu tijekom rada – odnos između odgajatelja/učitelja – djeteta/učenika – asistenta u vrtiću/nastavi – ostale djece/učenika u skupini/razredu
- b. Intervjuirati roditelje o interesima, potrebama i sposobnostima djeteta/učenika
- c. Intervjuirati odgajatelja/učitelja i asistenta u vrtiću/nastavi o interesima, potrebama i sposobnostima djeteta/učenika
- d. Raditi s djecom/učenicima kroz razgovor i kreativne tehnike
- e. Savjetovati se sa stručnim suradnicima odgojno-obrazovnih ustanova

3. Razvoj IOOP-a/POOP-a u suradnji sa odgajateljima, učiteljima, stručnim suradnicima, asistentima u vrtiću/nastavi i roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju

- a. Razviti obrazac IOOP-a/POOP-a
- b. Na osnovu procijenjenih sposobnosti, potreba i interesa djeteta/učenika definirati:
  - i. Ciljeve za određeno dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju
  - ii. Ishode
  - iii. Zadatke
  - iv. Individualizirane ili prilagođene metode kojima će dijete/učenik postići ciljeve kroz izvršavanje zadataka
- c. Izraditi IOOP/POOP za dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju

4. Savjetovanje roditelja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju

- a. Dogovarati sastanke sa roditeljima djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u suradnji sa odgajateljima/učiteljima
- b. Ohrabriti roditelje da dođu na redovne roditeljske sastanke
- c. Osnažiti roditelje za prihvaćanje poteškoća djeteta podižući svijest o sposobnostima i potencijalima djeteta

5. Asistiranje u uključivanju djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove

- a. Asistirati u analizi etosa odgojno-obrazovne ustanove i unaprijeđivati ga da se zadovolje potrebe djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju
- b. Asistirati u razvoju vršnjačke potpore djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju (npr. uparivanje djeteta/učenika bez poteškoća u razvoju i djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju te omogućiti svakome od njih osjećaj podržavanja i uspjeha)
- c. Asistirati u planiranju priredbi, izleta i drugih aktivnosti kroz interaktivne grupe te definirati načine uključivanja djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju u završne priredbe i druge važne događaje tijekom pedagoške/školske godine

6. Doprinos u suradnji sa zajednicom i nevladinim udruženjima za djecu/učenike sa poteškoćama u razvoju

- a) Komunicirati sa stručnim nevladinim udruženjima i udruženjima roditelja zajedno sa zaposlenicima odgojno-obrazovnih ustanova kako bi se razvio sistem individualiziranog planiranja za svako dijete/učenika sa poteškoćama u razvoju
- b) Osnažiti suradnju odgojno-obrazovnih ustanova i nevladinih udruženja s ciljem razvoja inkluzivne prakse i partnerskog osiguravanja potrebnih financijskih sredstava kroz izradu projektnih aplikacija

Lokacija radnog mjesta:	Vrtići, škole, nevladina udruženja i druge relevantne ustanove/institucije		
Radna pozicija:	Član mobilnog stručnog tima		
Radni odnos:	- puno radon vrijeme - vanjski suradnici	Stupanj obrazovanja:	Visoka stručna sprema (defektolog, logoped, psiholog, fizioterapeut, pedagog, socijalni radnik)
Edukacija			

Trajanje edukacije: 80 sati**Teme:**

- Modeli inkluzivnog okruženja
- Zakonodavni okvir djelovanja mobilnih stručnih timova
- Edukacijsko-rehabilitacijski postupci kroz savjetodavni rad u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama
- Suradničke (kolaborativne) odgojno-obrazovne ustanove
- Samosvijest i samopoštovanje u funkciji očuvanja vlastitog integriteta
- Vještine komunikacije i savjetovanja
- Razvoj kapaciteta za konfliktne i stresne situacije
- Suradnja s redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, roditeljima i asistentima u vrtiću/nastavi

Kompetencije:

- primijeniti znanje o inkluzivnoj paradigmi na praktičnom i teorijskom nivou
- razumijeti specifičnost uloge mobilnog stručnog tima
- primjenjivati vještine savjetovanja, komunikacije i koordiniranja
- razumijeti i primjenjivati edukacijsko-rehabilitacijske postupke u pružanju potpore djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju s ciljem razvoja i implementacije inkluzivne prakse
- razvijati IOOP-e i POOP-e
- primjenjivati vještine rada u timu
- prihvaćati različitosti
- organizirati i provoditi jednokratne tematske radionice
- riješavati konfliktne situacije
- razumijeti odgojno-obrazovni sistem u inkluzivnom kontekstu kroz socijalni model i model ljudskih prava u pristupu djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju
- razumijeti faze prihvatanja djeteta sa poteškoćama u razvoju od strane roditelja

DODATAK 10 – SADRŽAJ OBRAZOVNIH PROGRAMA ZA ČLANOVE PORODICE DJECE SA POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU I STRUČNO OSOBLJE U VRTIĆIMA I ŠKOLAMA

U redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama sve su više prisutna djeca/učenici sa poteškoćama u razvoju što je jasan pokazatelj razvoja inkluzije. Kako bi kvaliteta njihova boravka u ustanovi i kod kuće bila na zadovoljavajućem nivou te kako bi se zaposlenici odgojno-obrazovnih ustanova i roditelji osjećali kompetentnije u pružanju podrške djeci/učenicima sa poteškoćama u razvoju nužna je obuka koja se temelji na praktičnim primjerima primjene metoda za rad s djecom/učenicima sa poteškoćama u razvoju.

Obuka se provodi kroz radionički oblik rada što podrazumijeva aktivno sudjelovanje polaznika. Također, tijekom obuke polaznicima se prikazuju primjeri iz prakse s detaljnim opisima pojedinih metoda u radu s djecom/učenicima s autizmom, intelektualnim poteškoćama, poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD), motoričkim poteškoćama i dr.

Osnovne teme obuke su kako slijedi:

- *Rano prepoznavanje poteškoća kod djeteta,*
- *Detekcija „nevidljive djece“ sa poteškoćama u razvoju,*
- *Kako pozitivno utjecati na socio – emocionalni razvoj djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,*
- *Metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa motoričkim poteškoćama – kako prilagoditi okolinu sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika te koje aktivnosti provoditi u radu,*
- *Metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa intelektualnim poteškoćama – kako prilagoditi okolinu sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika te koje aktivnosti provoditi u svakodnevnom radu,*
- *Metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa poremećajem iz spektra autizma – kako prilagoditi okolinu sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika te korištenje metoda ABA, PECS, Floor Time u svakodnevnom radu,*

- *Metode poticanja razvoja kod djece/učenika sa poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD) – kako prepoznati poteškoću i koje metode individualizacije koristiti u radu,*
- *Stvaranje pozitivnog okruženja za razvoj inkluzivne prakse (kolaborativni pristup),*
- *Izrada individualiziranih i prilagođenih programa usklađenih sa sposobnostima, interesima i potrebama djeteta/učenika sa poteškoćama u razvoju,*
- *Suradnja roditelja djece sa poteškoćama u razvoju s odgojno-obrazovnom ustanovom,*
- *Pružanje podrške braći i sestrama djece sa poteškoćama u razvoju.*